

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ VE TEFSİR İLMİNDEKİ YERİ

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Zeki Keskin

Yazarlar

Prof. Dr. Hasan Keskin - Prof. Dr. Mehmet Soysaldı
Prof. Dr. Murat Kayacan - Doç. Dr. Ali Bulut
Doç. Dr. Duran Ali Yıldırım - Doç. Dr. Esat Özcan
Doç. Dr. Mehmet Demirci - Doç. Dr. Mustafa Cora
Doç. Dr. Süleyman Pak - Dr. Öğr. Üyesi Nazife Vildan Güloğlu
Dr. Öğr. Üyesi Nurdane Güler - Dr. Öğr. Üyesi Resul Ertuğrul
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Topyay - Öğr. Gör. Dr. Hasan Hüseyin Havuz
Öğr. Gör. Dr. Servet Demirbaş - Öğr. Gör. Ahmet Turan Özdemir
Dr. Fatih Çınar - Musa Öztürk

Ankara 2022

Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir İlmindeki Yeri

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Zeki Keskin

Yazarlar

Prof. Dr. Hasan Keskin
Prof. Dr. Mehmet Soysaldı
Prof. Dr. Murat Kayacan
Doç. Dr. Ali Bulut
Doç. Dr. Duran Ali Yıldırım
Doç. Dr. Esat Özcan
Doç. Dr. Mehmet Demirci
Doç. Dr. Mustafa Cora
Doç. Dr. Süleyman Pak

Dr. Öğr. Üyesi Nazife Vildan Güloğlu
Dr. Öğr. Üyesi Nurdane Güler
Dr. Öğr. Üyesi Resul Ertuğrul
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Topyay
Öğr. Gör. Dr. Hasan Hüseyin Havuz
Öğr. Gör. Dr. Servet Demirbaş
Öğr. Gör. Ahmet Turan Özdemir
Dr. Fatih Çınar
Musa Öztürk

ISBN: 978-625-7305-91-4

1. Baskı

Kasım, 2022 / Ankara

Yayın Sertifika No: 46683

Matbaa Sertifika No: 46682

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 455

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Oğuzlar Mahallesi

1396. Cadde No: 6/A

06520 Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Kitaptaki bölümlerin hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
MÜFESSİR MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ	9
BÖLÜM 1 SÂBÛNÎ’NİN TEFSİRLE İLGİLİ ESERLERİ.....	11
<i>Doç. Dr. Mehmet Demirci</i>	
BÖLÜM 2 MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ’NİN BAZI TEFSİR PROBLEMLERİNE YAKLAŞIMI.....	33
<i>Doç. Dr. Duran Ali Yıldırım</i>	
BÖLÜM 3 MÜFESSİR SÂBÛNÎ’NİN MÜŞKİL AYETLERİ TELİFİNE DAİR YORUMLARI.....	69
<i>Doç. Dr. Süleyman Pak</i>	
BÖLÜM 4 SÂBÛNÎ’YE GÖRE KUR’ÂN’IN KIRAATİ VE ONUNLA ANLAM İLİŞKİSİ.....	117
<i>Doç. Dr. Mustafa Cora</i>	
BÖLÜM 5 MUHAMMED ALİ ES-SABÛNÎ VE “RAVÂİU’L-BEYÂN” ADLI AHKÂM TEFSİRİNDEKİ METODU.....	139
<i>Prof. Dr. Mehmet Soysaldı</i>	
BÖLÜM 6 SÂBÛNÎ’NİN RAVÂİU’L-BEYÂN TEFSİRÜ ÂYÂTİ’L-AHKÂM ADLI ESERİNDE KIRAATLER.....	157
<i>Dr. Öğr. Üyesi Nazife Vildan Güloğlu</i>	

BÖLÜM 7

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN *REVÂ'İ'U'L-BEYÂN*
TEFSİRİNDEKİ TERCİH YÖNTEMİ..... 179

Doç. Dr. Esat Özcan

BÖLÜM 8

“SÂBÛNÎ'NİN *REVÂIU'L-BEYÂN*” ADLI TEFSİRİ
BAĞLAMINDA İSTİÂZE VE BESMELE..... 205

Öğr. Gör. Dr. Hasan Hüseyin Havuz

BÖLÜM 9

BİR TEFSİR ÖĞRETİM KAYNAĞI OLARAK SAFVETÜ'T-
TEFÂSİR..... 233

Doç. Dr. Ali Bulut

BÖLÜM 10

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN SÛRE
İSİMLENDİRMELERİNİ TEFSİR YÖNTEMİ
-*Safvetü't-Tefâsîr* Adlı Tefsiri Bağlamında-..... 251

Prof. Dr. Hasan Keskin

BÖLÜM 11

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN “SAFVETÜ'T-TEFÂSİR”
ADLI TEFSİRİNDE KUR'ÂN'IN SÜNNETLE TEFSİRİ..... 269

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Topyay

BÖLÜM 12

SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE KUR'AN'IN KUR'AN'LA TEFSİRİ... 289

Dr. Öğr. Üyesi Resul Ertuğrul

BÖLÜM 13

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN *SAFVETÜ'T-TEFÂSİR*
ADLI TEFSİRİNDE ZİKİR KAVRAMI..... 325

Dr. Fatih Çınar

BÖLÜM 14

ET-TİBYÂN FÎ ULÛMİ'L-KUR'ÂN BAĞLAMINDA
SÂBÛNÎ'NİN KUR'ÂN İLİMLERİ'NE BAKIŞI..... 355

Dr. Öğr. Üyesi Nurdane Güler

BÖLÜM 15

SÂBÛNÎ'NİN SAFVETÜ'T-TEFÂSİR ADLI ESERİNDE
ŞHADETE OLGUSU.....383

Prof. Dr. Murat Kayacan

BÖLÜM 16

MUHAMMED ES-SÂBÛNÎ'NİN SAFFETÜ'T-TEFÂSİR
İSİMLİ TEFSİRİNDE KİNÂYE SANATI.....401

Öğr. Gör. Ahmet Turan Özdemir

BÖLÜM 17

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN SAFVETÜ'T-TEFÂSİR'DE
ŞİİRLE İSTİŞHÂD YÖNTEMİ
-Bakara Sûresi Örneğinde-.....419

Öğr. Gör. Dr. Servet Demirbaş

BÖLÜM 18

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN ŞÎA'YA BAKIŞI.....441

Musa Öztürk

ÖNSÖZ

Türkiye Tefsir Akademisyenleri Platformu olarak son devrin önemli müfessirlerinden Muhammed Ali es-Sâbûnî'yi anmak, ona bir vefa görevi icra etmek için Türkiye'nin önemli üniversitelerinden kıymetli akademisyenlerden oluşan hocalarımızın titiz emekler harcayarak araştırdıkları ve hazırladıkları kitap bölümleri ile Muhammed Ali es-Sâbûnî'yi çağa hatırlatmak ve tanıtmak amacıyla böyle bir kitap hazırlanmıştır. Türkiye'de birçok üniversitede eserleri okutulan ve her kesimden insanın bunlardan faydalanmakta olduğu böylesi önemli bir müfessirle ilgili yapılan bu çalışmalar, umulur ki bir çok kişiye faydalı olacaktır. Bizler Muhammed Âli es-Sâbûnî'ye vefamızı göstermeye çalıştık. Rabbimiz müfessirimize rahmet eylesin, mekanı cennet olsun inş.

Editör

BÖLÜM 1

SÂBÛNÎ'NİN TEFSİRLE İLGİLİ ESERLERİ

Doç. Dr. Mehmet Demirci

Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
hmehmetdemirci@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8459-5125

GİRİŞ

Muhammed Ali es-Sâbûnî, dinî ilimler alanında elliden fazla eser vermiş bir alimdir. Bunlar arasında tefsir ile ilgili olanların ise ayrı bir yeri ve önemi vardır. O, özellikle okuyucuların ihtiyaçlarını esas alarak birden fazla tefsir eseri kaleme almıştır. Onun “Safvetü't-Tefâsîr” isimli eseri günümüz okuyucuların sıkça yararlandığı bir tefsir kaynağı olması bakımından önem arz etmektedir.

Sâbûnî, eserlerinin giriş kısmında ilim yolcuları içinde kendisini nasıl konumlandığını ve özellikle tefsir alanında çalışmalar yapmasının sebeplerine dair açıklamalarda bulunur. Sâbûnî, tefsir ilmi alanında eser ortaya koyan alimleri Allah'ın kitabına hizmet edenler olarak takdim eder. Ona göre bu alimlerin hepsi farklı açılardan Kur'an'ın anlaşılması için Allah'ın Kitab'ına hizmette bulunmuşlardır. Kimisi eserini uzunca, kimisi kısaca yazmış, bazı alimler rivayetlere ağırlık verirken diğerleri bunun yanında dirayete ağırlık vermiştir. Bu çabaların tamamı Kur'an'a hizmet çerçevesinde yapılmıştır. Ona göre bu çalışmalar ve bunlardaki farklı yaklaşımlar, birer eksiklik olmayıp birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Dolayısıyla Sâbûnî, tarih boyunca yapılmış tefsir çalışmalarını bu bütünlük içerisinde olumlu bir çaba olarak değerlendirmektedir.¹

¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, Muhtasar Tefsiru İbn Kesir (Hafız İmadüddin Ebi'l-Fidâ İsmail b. Kesir), 1/7, Beyrut: Dârü'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981.

hayatı, ilmî yönü ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Altı ciltten oluşan bu tahkik çalışması 1988 yılında basılmıştır.

Nehhâs, Me'âni'l-Kur'an isimli bu eserinde Kur'an'ın garîb lafızları, âyetlerin kelime ve cümle yapıları, mânaları, kıraat farklılıkları, kısaca nâsîh ve mensuh âyetlerle ahkâm âyetleri konularını ele almıştır. Bu konularla ilgili rivayet ve görüşler tartışılmış, bunlar arasında tercihler yapılmış, şiiirlerden deliller getirilmiştir.⁵¹

SONUÇ

Oldukça verimli bir yazar olan Muhammed Ali es-Sâbûnî, sadece tefsir alanında 12 eser yazmıştır. Tefsirlerinde rivayet ve dirayet metodunu başarıyla kullanmıştır. Tefsirde belagat konularına ayrı bir önem vermiş, bu konuya hemen her eserinde yer ayırmıştır. Sadece ayetlerde belagat konusunu ele aldığı müstakil eseri de vardır.

Ayrıca eserlerinin yazım planı oldukça sistematik olup dili sade ve anlaşılırdır. Bunda en önemli etken Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin okuyucu merkezli bir yazar ve alim olmasıdır. Onun amacı bilgili olabildiğince yaymak ve her seviyeden okuyucuya hitap edebilmektir. Eserlerinin ortaya çıkmasında ve eserlerin planında bu yönelim her zaman kendisini göstermektedir.

Bir ilim adamı olarak Sâbûnî'nin dikkat çeken bir diğer özelliği eserlerinde oldukça mütevazı bir dil kullanmasıdır. O, çalışmalarında büyük iddialar peşinde olmaktan ziyade kendisini geçmişteki büyük alimlerin ortaya koydukları kıymetli bilgilerin toplayıcısı olarak takdim eder. Selef ulemasını daima hayırla yad eder ve her birinin farklı yönlerden Yüce Allah'ın kitabı olan Kur'an'a samimi olarak hizmet ettiklerini hatırlatır.

KAYNAKÇA

Aydın, İsmail. "Me'âni'l-Kur'ân", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, EK-2/207-209, Ankara 2019.

Demir, İbrahim. Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu (Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.

⁵¹ Muhammed Eroğlu, "Nehhâs", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 32/542-543, İstanbul 2006.

- Eroğlu, Muhammed. “Nehhâs”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 32/542-543, İstanbul 2006.
- İbn Kesir, Hafız İmadüddin Ebi'l-Fidâ İsmail. Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed, Müessesetü Kurtuba, Kahire 2000.
- Karaođlan, Arslan. “Ahkâm-ı Kur'âniyye'nin Günümüze Bakan Yönü: Konyalı Mehmed Vehi Efendi Örneği”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2020, cilt: VII, sayı: 1, s. 324-350.
- Özel, Ahmet. Kallek, Cengiz. “Zekeriyyâ el-Ensârî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 44/212-215, İstanbul 2013.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. Et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'an, Karaçi: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. Ravâiu'l-Beyân Tefsiru Âyâtî'l-Ahkâm Mine'l-Kur'an, Dimeşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1980.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. İcazu'l-Beyan fi Suveri'l-Kur'an, Dimeşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1979.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. Safvetü't-Tefâsir, Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. Kabes min Nûri'l-Kur'ani'l-Kerim, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1988.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. Et-Tefsîru'l-Vâzihu'l-Müyesser, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2007.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. El-İbdâ'u'l-Beyânî fi'l-Kur'ani'l-Azîm, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006.
- Sâbûnî, Muhammed Ali-Salih Ahmed Rıza, Muhtasar Taberi Tefsiri (Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî), Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1983.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. Muhtasar Tefsiru İbn Kesir (Hafız İmadüddin Ebi'l-Fidâ İsmail b. Kesir), Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. Tenvîru'l-Ezhân min Tefsiri Ruhî'l-Beyân, Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri (İsmail Hakkı Bursevi), İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sâbûnî, İstanbul: Damla Yayınevi, 1995.
- Zekeriya el-Ensârî. Fethu'r-Rahman bi Keşfi mâ Yeltebisü fi'l-Kur'an, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1983.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer. Me'âni'l-Kur'an, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Mekke: Câmiatü Ümm'l-Kurâ, 988.
- Süyûtî, Celaleddin. Zeylü Tabakâtu'l-Huffaz li'z-Zehebî, Dimeşk, ty.

BÖLÜM 2

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN BAZI TEFSİR PROBLEMLERİNE YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Duran Ali Yıldırım

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Tefsir Ana Bilim Dalı

dr.ali70@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3472-538X

GİRİŞ

Tefsir ilminin problemleri üzerine yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan tartışmalar son asırda özellikle de son yıllarda oldukça artmıştır. Kur'an'ın anlaşılmasına dair oluşan sorunlar ve bu sorunlar etrafında cereyan eden tartışmalar aslında bu kadar yeni değildir. Hz Peygamber'den günümüze kadar Kur'an'ın doğru anlaşılması konusunda sorunlar yaşanmıştır. Anlaşılmaya çalışılan metin kutsal ve söylenen söz ilâhi kelâm olunca anlama problemleri de kaçınılmaz olmuştur diyebiliriz.¹

Türkiye'de tefsir disiplininin problemlerine dair ilk kapsamlı çalışmanın Prof. Dr. M. Sait Şimşek'in "Günümüz Tefsir Problemleri"² adlı eseri olduğu bilinmektedir. Tefsir ilminin problemleri üzerine ekoller bazında konuların incelendiği ve bu alanda büyük bir boşluğu dolduran bu eserin ardından Prof. Dr. Muhsin Demirci "Tefsirde Metodolojik Sorunlar"³ adlı eseri ile dikkatleri Kur'an tarihi, Kur'an ilimleri, Kur'an tefsiri ve Kur'an'ı anlama ile ilgili sorunlara çekmiştir. Prof. Dr. Mustafa

¹ Tefsir alanının problemleri hakkında geniş bilgi için bk. Hüseyin Algur, Mustafa Tunçer, "Akademisyenlerinin Gözüyle Tefsir Alanı Sorunları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2020).

² Bk. M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2016).

³ Bk. Muhsin Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012).

Sâbûnî, Kur'an'da neshin varlığını kabul etmiş, ayet sayısı tartışmasına girmemiş, ayetin sünnet ile de neshinin bizzat gerçekleştiğini ifade etmiştir. Bu konu ile ilgili neshe taraf olanlar veya olmayanlar diye bir tartışmaya girmemiştir.

KAYNAKÇA

- Algur, Hüseyin - Tunçer, Mustafa. "Akademisyenlerinin Gözüyle Tefsir Alanı Sorunları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2020).
- Aslan, Mehmet Selim. Klasik Dönem Fıkıh Eserlerinde Neshin İmkân ve Vukuu Meselesi, *EKEV Akademi Dergisi*, 21/72 (Güz 2017), 143-162.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1992.
- Aytekin, M. Ali. "Vasiyet Ayeti Bağlamında Sünnetin Kur'an'ı Kerim'i Neshi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 34 (2019), 85-113.
- Bulut, Halil İbrahim. "Peygamberlerin Başarısında Mûcizelerin Yeri Ve Önemi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (2011), 65-78.
- Cassâs, Ahmed b. Ali er-Râzî. *Usulü'l-fikh el-müsemmâ bi'l-fusul fi'l-usul*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1994.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lüga ve sıhhu'l-arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 4. Baskı. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1404/1987.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV Yayınları, 1983.
- Coşkun, İbrahim. "Din-Bilim Uzlaşısı ve Kur'an'ın Aklî Mucizeliği". *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/4, (2006), 543-557.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Muhammed b. Alî. *et-Ta'rifât*. Mısır: el-Matbaatü'l-hayriyye, 1306.
- Çakıcı, İrfan. *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*. Konya: Gece Akademi, 2018.
- Çetin, Abdurrahman "Nesih", *TürkiyeDiyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32/579581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006,
- Demirci, Muhsin Tefsir. *Terimleri Sözlüğü*, 2. Bs. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Demirci, Muhsin *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Demirci, Muhsin. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.

- Demir, Musa. *Safvetü't-Tefasir'de Belagat Uygulamaları*". (Şırnak, Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015)
- ed-Dihlevî, Şâh Veliyullah. *el-Fevzü'l-kebîr fî usulî't-tefsîr*, (çev. Abdullah Samet Afaracı). İstanbul: İtisâm Yayınları, 2015.
- Efendioğlu, Mehmet. "Nesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*32/581-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ekizer, Duran. "Kur'an'da Geçen "Necm/Nücûm" Kelimelerinin Analitik İncelemesi (Metin İçi Bağlam Çerçevesinde)". *Tevilat* 3/1 (2022), 95-131.
- Eren, Şadi. "*Tartışılan Ayetler (Günümüz Tefsir Problemleri ve Çözüm Önerileri)*". İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzibu'l-lüga*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- el-Firuzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed. *Tenvirul mikbas min tefsir-i İbn Abbas*, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- el-Firuzâbâdî, Mecdüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmûsu'l-muhtâ*. thk. Mektebetu Taḥkîki't-Turâs. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2005.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. *el-Müstasfa min 'ilmi'l-usul*. Beyrut: İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Gezgin, Yusuf Erdem. "Fıkıh Usulü (Tanım-Tarihçe-Literatür) *İslami İlimlere Giriş* (Ed. Mahmut Samar). İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Has, Şükrü Selim. "Klasik Fıkıh Usulünde Neshin Mahiyeti", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (Bahar 2006), 543-568.
- Kılıçaslan, Mustafa. "İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Nesih Anlayışı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/34 (2018): 693-712.
- İbn Âşûr, Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkadir b. Muhammed. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't- Tûnusiyye, 1974.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147). *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîr-i Kitabî'l-Azîz*, Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, 1987.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemu Makâyisi'l-Lüğa*, thk. Abdusselam Harun. 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Cil, 1991.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1966.

- İbn Kuteybe, Abdullah b. Muslim ed-Dîneverî. *Te'vîl-u müşkîli'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem en-Nesârî, el-İfrîkî. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1990.
- Karagöz, Mustafa. *Tefsir Tarihi Yazımı ve Problemleri*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Karataş Ali - Gördük Yunus Emre. Editörler: *Günümüz Tefsir Problemleri*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Katâde b. Diâme b. Katâde b. Azîz, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*(thk. HâtimSâlih-ed-Dâmin), Müessesetü'r-Risâle, Bağdâd, 1418/1998.
- Koca, Ferhat. "Mücmel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006, 31/453-454.
- Karaalp, Cahit. Salât Kavramının Semantik Analizi, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Bahar 2018), 173-212
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273).*el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.
- el-Mansûrî, Abdullah b. Muhammed. *Müşkilü'l-Kur'ani'l-Kerîm*. b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2005.
- Marangozoğlu, İzzet. *Beyânî Tefsir Metodu*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Narol, Süleyman. *Mezhebî Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri*. Ankara,: Fecr Yayınları, 2016.
- Okumuş, Mesut "Ulûmü'l-Kur'an (Kur'an İlimleri)", *Tefsir*, Editör: M. Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Öksüz, Abdullah Sacid "Yunus Emre'nin Şiirlerinde Fıkıh Kavramlarının Kullanımı" *Yunus Emre Araştırmaları*, (Ed. Hüseyin Muşmal- Emre Koç). Konya: Palet Yayınları, (2022), 167-192.
- Özdeş, Talip. *Kur'an ve Nesih Problemi*, 2. Baskı (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018).
- Özdeş, Talip. "Kavramdan Teoriye Nesh Problemi", *Günümüz Tefsir Problemleri*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Pekdoğru, Yakup. *Tasavvuf Düşüncesinde Marifet*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- er-Râzî et-Taberistânî.Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Et- Tefsîru'l- Kebîr (Mefatihü'l- ğayb)*. Beyrut: Dâr-u İhyau't-Turâsî'l-Arabî, 1425.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2016/1437.

- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Saffetu 'l-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, byy.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâi 'u'l-beyân tefsîr-u ayâti'l-ahkâm mine'l-Kur 'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1996.
- es-Sâlih, Subhî. *Mebâhis fi u'lûmi'l-Kur'an*, İstanbul: Desaâdet, ts.
- es-Suyutî, Celaluddin. *el-İtkân fi u'lûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır: Hey'etu'l-Âmme li'l-Kitab, 1974.
- eş-Şatîbî, İbrahim b. Ebî Musa Muhammed b. İshak. *el-Muvâfakât*, çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2016.
- et-Tehânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâfü istulâhâti'l-fünûn ve'l- 'ulûm*. İstanbul, Kahraman yayınları, 1404/1984.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî. (öl. 728/1328)
- Türcan, Selim. *Neshin Problematik Tarihi*, 1. Baskı. Ankara: Otto Yayınevi, 2017.
- er-Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım. *el-Müfredat fi Garibu'l Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylînî. Beyrut: Dâru'lmarife, 1992.
- er-Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım. *Mukaddimetü Câmiî 'l-Tefâsîr ma'atefsîri'l-Fâtiha ve metâlii'l-Bakara* (thk. Ahmed Hasan Ferhat)Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1984.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Ebû'l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-gayb, et-tefsiru'l-kebir*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- er-Râzî, Muhammed ibn Ebû Bekir. *Muhtâru's- shâh*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ravâi 'u'l-Beyân fi Tefsîr-i Âyâti'l-Ahkâm*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1996.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1437/2016.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul: Dersaadet Yayınları, ts.
- Şâtîbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed Ebû İshâk. *el-Muvâfakât*, çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- et-Tayyar, Müsâid b. Süleyman b. Nasır. *et-Tahrîr fi usûli'l-tefsîr*. Cidde: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Ma'lûmâti'l-Kur'âniyye, 2014.

- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Tok, Fatih. *Ebû Hanife'nin Kur'an Anlayışı* 1. Basım. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî (ö. 209/824). *Mecâzu'l-Kur'an*, I-II, thk. Muhammed Fuad Sezgin, Mektebetü Hanci, Kahire, ts.,
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'câzü'l-Kur'ân", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 21/403-407.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1982.
- Yüksek, Muhammed İsa. "Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'ân'ınKur'ân'la Tefsirinin Bilgi Değeri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39 (2019), 173-198.
- Yıldırım, Duran Ali. *Tefsir ve Fıkıh Usulünün Ortak Metodolojik Problemleri* İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Hidayet. *Kur'an Yolu Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtada. *Tâcu'l-arûs, min cevâhiri'l-kâmûs*. b.y.: Matbaay-ı Hayriye, 1306.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (öl. 538/1144). *el-Keşşâf an hakâik-ı gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, 4 cilt Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995/1415.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslâm Hukuku Metodolojisi*, çev. Abdülkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınları, 1994.
- ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fi usuli'l-fikh*, thk. Ömer Süleyman el-Eşkar. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslamiyye, 1992.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, 2 cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs, 2001.

BÖLÜM 3

MÜFESSİR SÂBÛNÎ'NİN MÜŞKİL AYETLERİ TELİFİNE DAİR YORUMLARI

Doç. Dr. Süleyman Pak

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri/Tefsir Anabilim Dalı,
suleyman.pak@gop.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4440-4627

Öz

Kur'an lafız ve mana yönüyle Allah kelimidir ve bu hakikat onun her yönden muhkem bir iç bütünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle her türlü noksanlıktan münezzehtir. Allah'ın kelamında beşer sözüne arız olan noksanlıklar bulunmaz. Ayrıca sonsuz ilmiyle her şeyi kuşatan yüce yaratıcının kelamı geçmiş-gelecek gibi süreyle kayıtlı olmadığından, kesin bilgi ile mücehhez bir yapıya sahip bulunmaktadır. Bu yüzden Kur'an nüzulünün başlangıcı ile nihayete ermesi arasında geçen uzun bir zaman diliminde mukteza-i hale uygun bir yapıda peyderpey indirilmiş, her bölüm bir öncekileri tasdik ve teyid eder bir biçimde ayetler arasında yerini almıştır. Elbette ayetler içerisinde yapısal olarak muhkem diye adlandırılan ve tek anlama gelmesi yönüyle kolayca anlaşılabilenler yanında, birden çok manayı içinde barındıran bu yüzden de okuyucuyu muhtemel anlamlardan birini tevil yoluyla tercih etmeye yönelten müteşabihler de bulunmaktadır. Bu durum bazen ayetin kendi içinde anlaşılma güçlüğü şeklinde zuhur ederken, bazen de ayetler arasında zahiren bir tearuz bulunduğu vehmine yol açmaktadır. Muhataptan kaynaklanan bu arızı durumların giderilmesi için ayetlerin yer, zaman, özne ve nesne yönüyle araştırılmasına ve ardından buradaki Allah'ın muradının tespit edil-

meye çalışılmasına ihtiyaç vardır. Buna ilave olarak ayetlerin lafız ve mana yönüyle sağlıklı anlaşılabilmesi için üzerine nazil olduğu toplumun dilinin ve örfünün de çok iyi bilinmesi gerekir. Ayetlerde lafız-mana uyumu ve sahih anlama ulaşma meselesi müfessirlerin önemle üzerinde durduğu bir husus olmuş ve bu konuda onlar ayetin diğer ayetlerle bütünlük içerisinde nasıl anlaşılacağına dair titiz bir çalışma sergilemişlerdir. Ayetlerin anlam bakımından iç bütünlüğü ve tutarlılığı konusunda hemfikir olan müfessirler, bunun nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili farklı yöntemler izlemişler, bu hususta cem ve telif ve nesh gibi çözüm metotları kullanmışlardır. Bu çalışma müfessir Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin müşkil ayetlerin anlaşılması hususunda yaptığı yorumların dayandığı yöntem ve yaklaşımı konu edinmekte, müfessirin ayetler arasında zahiren görülen tearuz durumlarını gidermedeki üslubu seçilen örnekler yoluyla tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca müfessirin tearuzu gidermede yaptığı açıklamaların dayandığı kaynaklar ve yaptığı tercihler yanında konuyla ilgili özgün yorumlarına da ulaşılmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sâbûnî, Tefsir, Müşkil, Tearuz, Cem ve Telif.

MUFASSIR SÂBÛNÎ'S COMMENTS ON RECONCILIATION OF MUSHKIL VERSES

Abstract

The Qur'an is the word of God in terms of wording and meaning, and this fact shows that it has a solid inner integrity in every aspect. For this reason, in the word of Allah, who is free from all kinds of deficiencies, there are no deficiencies that are impermissible to human words. In addition, since the word of the supreme creator, who encompasses everything with his infinite knowledge, is not registered for a time like past and future, it has a structure equipped with certain knowledge. For this reason, in a long period of time between the beginning and the end of the revelation of the Qur'an, it was revealed gradually in a structure compatible with the norms, and each chapter took its place among the verses in a way that confirms and confirms the previous ones. Of course, among the verses, there are those that are structurally called muhkam and that can be easily understood in terms of having a single meaning, but

there are also mutashabihs that contain more than one meaning, thus leading the reader to prefer one of the possible meanings through interpretation. While this situation sometimes appears in the form of difficulty in understanding the verse itself, sometimes it leads to the illusion that there is an apparent conflict between the verses. In order to eliminate these accidental situations arising from the addressee, it is necessary to research the verses in terms of place, time, subject and object, and then try to determine the will of Allah here. In addition, in order for the verses to be understood in terms of wording and meaning, it is necessary to know the language and customs of the society on which it was revealed. The issue of word-meaning harmony in the verses and the issue of reaching the authentic meaning has been an issue that the commentators put emphasis on and they have shown meticulous work on how to understand the verse in unity with other verses. Commentators, who agree on the internal integrity and consistency of the verses in terms of meaning, followed different methods about how this should be understood, and they used solution methods such as cem, copyright and abrogation. This study deals with the method and approach of the commentator Muhammad Ali es-Sabûnî on the understanding of the problematic verses, and it is tried to determine the style of the commentator in eliminating the apparent conflict between the verses through selected examples. In addition to the sources on which the explanations made by the commentator to resolve the disagreement and the choices he made, his original comments on the subject have also been reached.

Key Words: Sâbûnî, Tafsir, Müshkil, Conflict, Reconciliation.

Giriş

Müfessir Muhammed Ali Sâbûnî tefsir ilmine dair yazdığı eserlerle bu alandaki vukufiyetini göstermiş son dönem alimlerimizden biridir. Kaleme aldığı eserler her ne kadar ders amaçlı telif edilmiş olsa da bugün tefsir ilmine meraklı, Kur'an'ı anlama hususunda sade bir kaynağa ihtiyaç hisseden herkes için başvuru öncelikli eserler arasında yer almaktadır. Üslubunun ve dilinin sade ve akıcı, kolay bir şekilde anlaşılır içeriğe sahip olmasının bunda önemli bir payı bulunmaktadır.

beraber ayetle ilgili Zemahşerî'nin açıklamalarına benzer yorumlar yapmaktadır. Müfessirin tearuzu gidermede edebi sanatlardan da yararlandığı görülmekte, kıyamette insanların korkudan içki içmedikleri halde sarhoş gibi görünmelerinde benzetme bulunması gibi ayetlerdeki müşkili gideren açıklamalar yapmaktadır.

Ayetlerin lafzi yönden açıklaması bağlamında derin ve karmaşık dilbilimsel tahlillere, vecihlere dair izahlara özellikle dalmayan müfessir, daha çok bu kaidelerden çıkarılan yorumlardan birini sade bir üslup içerisinde ifade etmeyi daha faydalı bulmakta, kısa açıklamalarla anlaşılır kılmaktadır. Müşkil ifadelerde de aynı yöntemi izleyen Sâbûnî, kısa şekilde açıklamalar yapmakta, ayetlerde karşılaşılan ışkali bu yolla gidermektedir. Bu yönüyle muhatabın zihninde anlama dair kalıcı bir etki bırakmaktadır.

Sâbûnî, müşkil ayetleri açıklarken yeri geldikçe nakli ve akli delilleri kullanmakta, ayet ve hadisten nakiller yapmaktadır. Sahabe ve tabiin rivayetlerine de yer veren müfessir, burada her görüşü sıralama yerine konuya delil oluşturacak yönde bir seçime gitmektedir. Bazen bu nakilleri kaynağıyla zikrederken bazen de sadece rivayeti aktarmaktadır. Bu özellikleri itibariyle Sâbûnî'nin tefsiri bu alanda ön okumalar için sade, öz ve müfid bir eser olup tefsir kaynaklarından süzülen bir üsare mesabesinde.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Âlûsî, Ebu Fazl Şihabüddin Mahmud. *Rûhu'l-meânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, ts.
- Begavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Meâlimü't-tenzîl*. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1411.
- Beyzâvî, Nâsirüddin Ebu Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut:Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, ts.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Edebü'l-müfred*. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1375.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dımaşk: Dâru'lbn Kesîr, 2002.
- Cevzî, Ebu Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983

- Ebu Hayyan Endülüsî, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-muhît*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebussuûd b. Muhammed İmâdî. *Tefsîru Ebi's-Suûd (İrşâdû'l-alki's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-kerîm)*. Riyad: Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, ts.
- Elik, Hasan-Coşkun, Muhammed. *Tevhid Mesajı*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, 2020.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*: Tunus: Dâru Tûnsiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib Endülüsî. *el-Muharraru'l-vecîzfi tefsîri kitâbi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Ebi Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris Razi. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Kûteybeye, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim Dineverî. *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*, (el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- İzzüddin Abdulaziz b. Abdusselam. *Fevâid fi müşkili'l-Kur'an*. Cidde, Dâru's-Şurûk, 1982. Matürîdî, Ebu Mansur
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu*. Ankara: DİB Yayınları, 2007
- Kirmânî, Mahamud b. Hamza. *Garâibü't-tefsîr ve acâibü't-te'vil*. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sıkâfeti'l-İslâmiyye, 1983.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir. *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2008.
- Mâverîdî, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mevduî. *Tefhimu'l-Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayanî. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Muhammed Abduh-Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm (Menar)*. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret yayınları, 1997.
- Mukatîl b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Beyrut: Müessesetü't-Tarîhi'l-Arabî, 2002.
- Mekkî b. Ebu Talib, Ebu Muhammed Kaysî. *Tefsîru'l-hidâye ilâ bulûği'n-nihâye*. Câmiatü's-Şârîka, 2008.
- Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Riyad: Dâru Taybe, 2006.

- Pak, Süleyman. *Kur'an'ı anlamada Bir Yöntem: Müşkilü'l-Kur'an İlmi*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019.
- Pak, Süleyman. "Kur'an'da Hz. Peygamber'in Günah İşleme İmkânı (Nisa Suresi 105-107. Ayetler Örneği)" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (32) (2017), 641-669.
- Pak, Süleyman. "Ayetlerarası Anlam Bütünlüğü Bağlamında Her Ferdin Cehenneme Uğrayacağı Meselesine Dair Bir Değerlendirme (Meryem 71. Ayet Örneğinde)", *Tafsir Dergisi* 2/1 (Mayıs 2022), 105-123.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîru'-Fahri'r-Râzî(et-Tefsîru'l-kebîr)*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*. İstanbul: Mektebetü Yâsîn, 2010.
- Semerkandi, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. *Bahru'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Suyûtî, Celaleddin. *ed-Dürü'l-mensûrfi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Kahire: Merkezü Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, 2003.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*, ts.
- Şinkîtî, Muhammed Emîn b. Muhammed Muhtâr b. Abdulkâdir Cekenî. *Advâu'l-beyân fi idâhi'l-Kurân bi'l-Kurân*. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1426.
- Şinkîtî, Muhammed Emîn b. Muhammed Muhtâr b. Abdulkâdir Cekenî. *Def'u ihâmi'l-izdırâb an âyâti'l-kitâb*. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1426.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, ts.
- Zeccâc, Ebu İshak İbrahim b. Serrî. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâkiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûh'te-te'vil*. Riyad: Mekyebetü'l-Ubeykân, 1998.

BÖLÜM 4

SÂBÛNÎ'YE GÖRE KUR'ÂN'IN KIRAATİ VE ONUNLA ANLAM İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Mustafa Cora

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi,

Tefsir Anabilim Dalı

mustafa_cora@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6694-2103

GİRİŞ

Kur'ân'dan kıraat vecihlerine bağlı olarak bazı kelimelerin kıraatinde ve telaffuzunda farklılıklar olabilmektedir. Bunlar Arap dilinin farklı lehçeleri ve özellikle edebî zenginlikleri ile alâkalı yansımalar olarak oluşan veya ortaya çıkan hususlar şeklinde mütalaa edilebilir. Bunların Kur'ân'ın gönderiliş gayesine ve muhtevasına uygun olarak anlaşılmasına matuf önemli ölçüde katkıda bulunabilme niteliğine ve potansiye-line sahip oldukları görülür.

Kıraatler, Kur'ân'ı daha iyi anlayabilmek, açıklayabilmek veya bu konuda oluşan bazı ihtilafları oldukça açıklığa/çözümüne kavuşturabilmek için müfessirlerin başvurduğu önemli alanlardan biridir. Nitekim kıraatlerden Kur'âniyet vasıflı olduğu kabul edilenler, Kur'ân tefsirine önemli ölçüde katkı sağlar. Bu bağlamda Kur'ân okuma yollarından biri olan kıraat (kıraatler), imamlardan her birinin Kur'ân'ı okumada diğerine/diğerlerine muhâlif olarak tuttuğu yol/yollar¹ olarak ifade edilebilir.

Her müfessirin tefsir konusunda veya bazı hususlarda kendine özgü farklı yaklaşımları, öncelik verdiği farklı yöntemleri olabilir ve diğer-

¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebtu'l-Asriyye (Beyrut: 1437/2016), s. 229.

izler. Neticede o, kıraatleri çalışmalarına dahil etmiş olup hem Kur'ân'ı anlayanları anlamaya gayret etmiş hem de anlam bakımından kıraatlerden yararlanarak önceki müelliflerden tercihler ve sentezler yapmak suretiyle onu (ve ahkâm âyetlerini) tefsir etmiştir. Bu bağlamda kıraatlerin de dahil edildiği, onlardan da yararlanıldığı ve bu şekilde faydalı bir tefsir çalışmasının yapıldığı kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyan Kur'ân Meâli ve Tefsiri*, (trc. Ömer Çelik, Mustafa Çiçekler ve dğr.), İstanbul: Erkam Yay., 2009.

el-İsmail, Muhammed b. İsmail, *İlmu'l-Kıraat*, Mektebetu Tevbe, Riyad: 2000.

Sâbûnî, Muhammed Ali, es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsir*, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut:1981/1402.

....., *Îcâzu'l-Beyan fî Suveril'l-Kur'ân*, Mektebtu'l-Gazâlî, Dimeşk: 1399/1979.

en-Nehhâs, Ebû Ca'fer, *Meâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk. Muhammed Ali es Sâbûnî), Mekke:1408/1988.

....., *Ravâiu'l-Beyân fî Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, Mektebtu'l-Asriyye, Beyrut:1427/2005.

....., *Ravâiu'l-Beyân fî Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, Mektebtu'l-Gazâlî, Dimeşk:1400/1980.

....., *Safvetu't-Tefâsir*; (trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul: 2021.

....., *Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebtu'l-Asriyye, Beyrut: 1437/2016.

BÖLÜM 5

MUHAMMED ALİ ES-SABÛNÎ VE “RAVÂIU’L-BEYÂN” ADLI AHKÂM TEFSİRİNDEKİ METODU

Prof. Dr. Mehmet Soysaldı

NEVÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri bölüm başkanı.

msoysaldi@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7611-9935

GİRİŞ

Muhammed Ali es-Sâbûnî asrımızda yetişmiş olan en meşhur ehl-i sünnet âlimlerinden biridir. Hayatını ilme ve İslâm’a hizmete adanmıştır. Birbirinden değerli çok sayıda eser kaleme almış, okumuş, okutmuş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Muhammed Ali es-Sâbûnî, tefsir, hadis ve İslâm hukuku gibi çeşitli İslâmî ilimlerde birbirinden değerli birçok eser telif etmiştir. Bu telif ettiği eserler İslâm âleminde kabul görmüş ve beğeniyle okunmaktadır. es-Sâbûnî’nin özellikle tefsir sahasında yazmış olduğu eserleri daha yoğundur. Tefsir sahasında yazdığı muhteşem eserlerden biri de “*Ravâiu’l-beyân tefsiru âyâti’l-ahkâm mine’l-Kur’ân*” adlı iki ciltten meydana gelen ahkâm tefsiridir.

Bu araştırmamızda önce M. Ali es-Sâbûnî’nin hayatı, hocaları, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vereceğiz. Daha sonra da “*Ravâiu’l-beyân tefsiru âyâti’l-ahkâm mine’l-Kur’ân*” adlı ahkâm tefsirindeki metodunu Bakara sûresindeki faizle ilgili 275-281. âyetleri örnek verecek açıklamaya çalışacağız.

1. MUHAMMED ALİ ES-SABÛNÎ, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Doğumu ve Ailesi

Muhammed Ali es-Sabûnî 1930 yılında Suriye’nin Halep şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Şeyh Muhammed Cemil’dir. Babası fıkıh ve

KAYNAKÇA

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî, (öl. 275/889), *Sünenü Ebî Dâvud*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981.

<http://www.odabasham.net/تراجم/002411-الشيخ-العالم-المفسر-محمد-علي-الصابوني>
(Erişim: 30.03.2022)

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., Ankara: TDV Yay., 2005.

Sabûnî, Muhammed Ali, *et-Tefsiru'l-vadîhu'l-müyesser*, Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1434/2013.

....., *Safvetü'l-tefâsîr (Tefsirlerin Özü)*, Trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.

....., Muhammed Ali, *Ravâiu'l-beyân tefsiru ayâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*, Dimeşk: Mektebetü'l-Gazalî, 1400/1980.

BÖLÜM 6

SÂBÛNÎ'NİN *RAVÂIU'L-BEYÂN TEFSÎRU* *ÂYÂTÎ'L-AHKÂM* ADLI ESERİNDE KIRAATLER

Dr. Öğr. Üyesi Nazife Vildan Güloğlu

Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü
nguloglu@kastamonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7126-7691

Öz

Muhammed Ali es-Sâbûnî 20. asırda yetişen mümtaz âlimlerden biridir. Suriye vilayetlerinin ilim ve âlimleri ile şöhret bulmuş Halep şehrinde, ilim ehli olan bir aile içerisinde dünyaya gelmiştir. Babası Muhammed Cemîl gerek dil gerekse din ilimlerinde iyi yetişmiş, özellikle de fıkıh ve ferâiz alanlarında yetkin bir kimseydi. Bu ailevî miras, Sâbûnî'nin ilmî kişiliğine etki etmiş olmalı ki o da hayatını ilmî çalışmalara vakfederek geçirmiştir. Onun çalışmalarını ders ve konferansları ile bizzat insanlar arasına girerek sahada sunduğu faaliyetler, tahkik-ihisar çalışmaları ve telif eserler olarak ifade etmek mümkündür. Özellikle müellefatı, sade ve anlaşılır üslubuyla Arap olan olmayan herkese hitap eden takdire şayan eserlerdir. Müellifin kitaplarında kadim geleneğin verilerini ustalıkla harmanlayıp özetlediği ve bu zamanın gereklerine uygun bir yapıyla takdim ettiği görülmektedir. Bu minval üzere *Safvetü'l-tefsîr*, *et-Tefsîru'l-vâdih el-müeyesser* ve *Kabesün min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm* gibi âyetleri ele alış usulleriyle farklılaşan tefsirleri bulunmaktadır. Bunlardan *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm* adlı eseri, sadece ahkâm âyetlerini ele alması yanında özellikle kıraat vecihlerini ve bunlara göre oluşan mana farklılıklarını beyan

etmesi yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu çalışmada müellifin zikri geçen eserinde kıraatlerin yeri ve tefsire katkısı ele alınacaktır.

Anahtar Kavramlar: Kur'an, Tefsir, Kıraat, Sâbûnî, *Ravâiu 'l-beyân*.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, indirildiği ilk günden itibaren anlaşılma çabalarına konu olmuş bir kitaptır. Onu, başta Hz. Peygamber olmak üzere derin bir ibadet vecdiyle okuyan müslümanlar onun anlaşılmasının gerekliliğine de inanmışlar ve bu uğurda çalışmalar yapmışlardır. İslâm tarihi, bu yönde gösterilen gayretlerin ürünleriyle doludur.

Her asırda olduğu gibi günümüzde de ilahî mesajların doğru şekilde anlaşılıp anlatılmasına büyük ihtiyaç vardır. İşte son yüzyılda yaşamış ve yayımlanmış kitaplarında “Kitap ve sünnetin hizmetkârı” ifadesiyle takdim edilen Muhammed Ali es-Sâbûnî de hayatını bu uğurda vakfetmiş önemli bir İslâm âlimidir. Onun Kitap ve sünnete hizmet için ortaya koyduğu çalışmalar, ders ve konferansları ile bizzat insanlar arasına girerek sahada sunduğu faaliyetler, tahkik-ihisar çalışmaları ve telif eserler olmak üzere üç grupta mütalaa edilebilir. Sâbûnî'nin müellefatı, sade ve anlaşılır üslubuyla Arap olan olmayan herkese hitap eden, bu açıdan da özellikle Türkiye'de çokça okunan ve okutulan eserler olmuşlardır. *Safvetü 't-tefâsir*; şu anda çeşitli görevlerde bulunan tefsir neslinin yetişme çağlarında Arapça olarak zevk alıp okuduğu bir tefsirdi, dense mübalağa olmamalıdır.

Müellifin kitaplarında kadim geleneğin verilerini ustalıkla harmanlayıp özetlerken ve onları bu zamanın gereklerine uygun bir yapıyla takdim ederken Ehl-i sünnet çizgisinden sapmadığı görülmektedir. Bu minval üzere o; *Safvetü 't-tefâsir, et-Tefsîru 'l-vâdih el-müyesser, Kabesün min nûri 'l-Kur'âni 'l-Kerîm* ve *Ravâiu 'l-beyân tefsîru âyâti 'l-ahkâm* gibi âyetleri ele alış usulleriyle farklılaşan tefsirler kaleme almıştır.

Bu çalışmada Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Ravâiu 'l-beyân tefsîru âyâti 'l-ahkâm* adlı tefsirinde kıraatlerin yeri, bu eserde kıraatlere ne oranda ve nasıl başvurulduğu incelenecektir. Literatürde müellifin tefsirleri ve onlarda kullandığı metotlarla ilgili çalışmalar bulunmak-

Sâbûnî'nin *Ravâiu'l-beyân*'nda genel itibariyle cumhur kıraatini tercih eden bir anlatım tarzı sergilediği görülmektedir. Cumhur olarak da kırâat-i seb'â imamlarının sayısal çoğunluğunu kastettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bir yerde cumhur ifadesini, İbnü'l-Cevzî'nin hilafına Fâtîha sûresindeki kelimeyi “مَالِكٍ” şeklinde okuyanlar için kullanması, cumhur tabirini kendi tercihleri doğrultusunda beyan ettiği izlenimi vermektedir. Ancak cumhur kelimesini, genel itibariyle nakilde bulunduğu müfessirler gibi kullandığı anlaşılmaktadır. Müellifin kıraat vecihlerini naklederken çoğunlukla cumhur dışındaki kıraat sahiplerinin isimlerini zikrettiği müşahede edilmektedir. Bazen gerek kırâat-i seb'â veya aşere imamlarının gerekse onların dışındaki kimselerin kıraatlerini zikrederken “قَرَى” lafzını kullanmıştır. Sahâbe kıraatlerini onların isimlerini zikredererek vermiştir. Bazı yerlerde birden fazla sahâbîye nispet edilen bir kıraatî onlardan sadece birine izafe ile beyan ettiği de olmuştur.

Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm adlı eser, konu edilen ahkâm âyetlerinde geçen kıraat farklılıklarını derdi toplu bir şekilde beyan ederken onların manaya etkileri hususuna dikkat edilmesi gerektiğini bir kez daha gündeme getirmiş gözükmektedir. Neticede kıraat farklılıklarının, özellikle manaya etkileri açısından tefsir çalışmalarına katkısı bir çalışmayla daha ortaya konulmuş olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akberî, Ebü'l-Bekâ Abdullah b. el-Hasen. *İmlâü mâ menne bihi'r-Rahmân min vücûhi'l-i 'râb ve'l-kırâât fi cemî'i'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Ebü Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ferrâ, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. nşr. İbrâhîm Şemsüddîn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2002.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. nşr. M. Züheyr eş-Şâviş. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1404/1984.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.

- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *el-Beyân fî garîb-i i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Tâhâ Abdülhamîd Tâhâ. 2 Cilt. Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-âmmetü li'l-kitâb, 1400/1980.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin vd. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Muhammed Ali es-Sâbûnî. *et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul: Dersaadet, tarih yok, 219-225.
- Râzî, Ebü'l-Fazl. *Meâni'l-ahrufi's-seb'a*. thk. Hasan Ziyâeddîn İtr. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1433/2012.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm*. Dımeşk: Müessesetü Menâhili'l-İrfân, 3. Basım, 1400/1980.
- Süyûtî, Celâleddin. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1429/2008.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Altıkulaç, Tayyar. "Sûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 08 Nisan 2022 <https://islamansiklopedisi.org.tr/susi> (08.04.2022).
- İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân en-Nîsâbü'rî. *el-Gâye fî'l-kırâ'âti'l-aşr*. nşr. Muhammed Gıyâs el-Canbâz, Riyad: Dâru's-Şevâf, 1411/1990.
- Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 1427/2006.
- Yıldız, Süleyman. "Zürkânî, Menâhilü'l-'irfân Adlı Eserinin Kiraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi". *Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarında Kiraat İlmi*, ed. Yaşar Akaslan. 155-181. Ankara: İlâhiyât, 2019.
- Zürkânî, Muhammed. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1429/2008.

BÖLÜM 7

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN *REVÂ'Î'U'L-BEYÂN* TEFSİRİNDEKİ TERCİH YÖNTEMİ

Doç. Dr. Esat Özcan

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
esatozcan75@gmail.com, esatozcan@siirt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0974-8325

GİRİŞ

Allah Teâlâ'nın son hitabı, dinin evrensel kitabı Kur'ân-ı Kerîm, insanın ihtiyaç duyduğu iman, amel ve ahlakla ilgili bütün konuları içermekte, çoğu zaman genel ilkeler olmak üzere gerekli bilgilere yer vermektedir. Bu da ilk günden itibaren Müslümanların her konuda ona başvurmasına vesile olmuştur. İman ve ahlak konuları zaman ve zemine göre değişmekte, dolayısıyla bu konulardaki ayetlerin farklı tefsirlerine fazla ihtiyaç duyulmamaktadır. Amelle ilgili kurallar ise zaman ve zemine göre değişebilmekte, bir zaman ve zemine ait bir hüküm başka bir durum için uygun olmayabilmektedir. Bunun için Kur'ân'da bu konuda genellikle temel ilkeler belirlenmiş, gerisi Hz. Peygamber ve sonraki âlimlere bırakılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, kendisine iletilen sorunları çözmüş ve soruları cevaplandırmıştır. Hz. Peygamber, bu soru ve sorunların bir kısmını Kur'ân'ın ayetlerinden yola çıkarak çözmüş, bir kısmını ise Kur'ân'ın temel ilkelerine bağlı kalarak içtihat yolu ile halletmiştir. Hz. Peygamber, Müslümanların kendisinden sonra aynı metodu benimsemelerini salık vermiş ve hata etseler bile sevap kazanacaklarını söyleyerek bu hususta onları teşvik etmiştir. Bu da ilk günden itibaren Müslümanların daha fazla ahkâm ayetlerine yoğunlaşmalarını sağlamıştır. Sahabe ve onlardan sonra tâbiîn ve diğer âlimler, kendilerine intikal eden soru ve

ren ve eserler yazan Sâbûnî, kütüphane çalışması süresince bazı kitapları tahkik etmiştir. Hakkı açıkça söylemeye devam eden ve doğru bildiğini açıkça belirtmekten çekinmeyen müfessirin bu özelliği, Suudi Arabistan'da barınmasını imkânsız hale getirmiştir. Sâbûnî, bunun üzerine Türkiye'ye yerleşmiş ve vefatına kadar bu ülkede yaşamıştır.

Sâbûnî, değişik alanlarda birçok eser telif etmiştir. Bu eserlerden biri de Ahkâm tefsiri çerçevesinde kaleme aldığı ve *Revâ'i'u'l-beyân fi tefsiri âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân* olarak isimlendirdiği eseridir. Bu eserinde, ahkâm ayetleri tefsiri çerçevesinde fıkıh mezheplerinin görüşlerini serdeden Sâbûnî, tercihlerini mezhep taassubu çerçevesinde yapmamış, aksine hangi mezhebin görüşü olursa olsun deliller açısından doğru bulunduğu görüşleri tercih etmiştir.

Sâbûnî tercihlerini Kur'ân'a, sünnete, icmâya, kıyasa vb. delillere göre yapmıştır. Müfessir tercih yaparken sadece bir delille yetinmemiş, bulunduğu diğer delilleri de sunmuştur. Zaman zaman herhangi bir görüşü tercih etmeyen müfessir, çoğu zaman tercihini açıkça değil, mezheplerin delillerini değerlendirirken ortaya koymuş, kimi zaman görüşleri uzlaştırma yolunu seçmiştir. Genellikle açık bir şekilde tercihini ortaya koyan müfessir, bazen karar verememiş ve tercih ettiği görüşü net olarak belirtmemiştir.

Eserde ayetlerden hükümler istinbât etmek dışında ele alınan ayetlerden bazı incelikler/nükteler çıkarılmıştır. Müfessirin mezhep taassubu yapmaması, bütün görüşlere yer vermesi ve delillere göre tercih yapması eserin artı yönünü ortaya koyarken, klasik eserlerdeki bilgilerle yetinmesi, bilimsel bilgilere ve asrın teknik imkânlarına başvurmaması eserin eksik yönünü oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Mehmet Emin. *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Kabusun Min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm" Tefsirinde Ehli Kitab'a Eleştiriler*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâût vd. 45 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akoğlan, Mürşide. *Muhammed Ali es-Sâbûnî'in Safvetü't-Tefasir Adlı Eserinde Yahudilik*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasırunnasır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001-2002.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fıkh 'ala'l-mezâhibi'l-erba'a*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Çetin, Metin. *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Revâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'an" Tefsiri Bağlamında Ahzâb Suresindeki Hükümlerin Mukayeseli İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Demir, İbrahim. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Demir, Musa. *Safvetü'l-Tefâsîr'de Belâgat Uygulamaları*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâût - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. b.y.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû 'Ubeyd, Kasım b. Sellâm. *en-Nâsîh ve'l-mensûh*. thk. Muhammed Salih el-Mudeyfir. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 1997.
- Gökçe, Rabia. "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442/1 Ocak 1930-19 Mart 2021)". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/1 (2022), 185-194.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed. *Makâsîdü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. thk. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hoca. 3 Cilt. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şûûni'l-İslâmiyye, 2004.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Tâhâ ez-Zeynî vd. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-'Arabîyye, ts.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim. *Şerhu 'Umdetü'l-Fıkh*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 3. Basım, 2019.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmü'l-Kur'an*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Karakuş, Abdulkadir. *İbadet Esaslarıyla İlgili Kur'an Kavramları*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Karakuş, Abdulkadir. "İmam Mâtürîdî'nin Nesh Anlayışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Aralık 2018), 83-113.

- Karaođlan, Arslan. *Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin "Ahkâm-ı Kur'âniye" ve Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Revâiul-Beyan" Adlı Eserinin Mukayesesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kılınç, Hatice. *Muhammed Ali Sâbûnî'nin et-Tibyân Adlı Eserinin Kur'an İlimleri Açısından İncelenmesi*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Eттаfeyyiş. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Metbû'âtî'l-İslâmiyye, 1986.
- Özüçalışır, Abdullah. *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Safvetü't-tefâsir" Adlı Tefsirinde Beyan, Meani ve Bedi' -Fatiha ve Bakara Süreleri-*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Revâ'i'u'l-beyân fî tefsiri âyâtü'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Dimaşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 3. Basım, 1980.
- Şâfi'î, Muhammed b. İdris. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. b.y.: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdih, 1938.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Mahmud Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Turan, Maşallah. "Gayb İlminin Yorumlanmasındaki Tutarsızlıklar Muhammed Ali Sâbûnî Örneği". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8/1 (Nisan-2016), 130-153.
- Yolcu, Mehmet - Tokay, Ayşe. "Muhammed Ali es-Sâbûnî'ye Yöneltilen Tenkitlerin Değerlendirilmesi". *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*. ed. Mahsum AYTEPE - Teceli Karasu. 79-98. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1957.

BÖLÜM 8

“SÂBÛNÎ’NİN REVÂIU’L-BEYÂN” ADLI TEFSİRİ BAĞLAMINDA İSTİÂZE VE BESMELE

Öğr. Gör. Dr. Hasan Hüseyin Havuz

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
havuz4520.hh@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4388-9383

GİRİŞ

Müfessir Sâbûnî, okuyarak tanıştığım ilk müfessir olup baştan sona okuduğum ilk tefsir de *Safvetü’l-Tefâsir* adlı tefsiridir. Bu tefsiri 2012-2015 yılları arasında medrese tahsili görmüş emekli İHL Meslek Dersleri Öğretmeni Süleyman Mintaş hoca ile üç yıllık bir sürede ders olarak okudum. Bu sebeple Sâbûnî ve tefsirinin Kur’ân talebeliğimde önemli bir yeri vardır.

Son dönem alimi olan ve uzun dönem ülkemizde ikamet edip 2021 yılında vefat eden Muhammed Ali es-Sâbûnî¹ özellikle tefsir ilminde çalışmalarıyla tanınan bir müfessir olup tefsirin bir şubesi olan *Ahkâmü’l-Kur’ân* alanında da *Ravâiu’l-Beyân Tefsîru Âyâti’l-Ahkâm mine’l-Kur’ân* adlı eseri bulunmaktadır. Bu eser *Ahkâm Tefsîri* adıyla Türkçe’ye tercüme edilmiştir.² Müfessir bu eserde ahkama dair ayetleri ders ders, Fatiha sûresi başta olmak üzere ayetin lafzî, icmâlî anlamlarını, nüzûl sebeplerini, önceki ayetlerle münasebetini, ayetin tefsirindeki incelikleri, ayetteki şer’î hükümler ve bunların fıkıh mezheplerindeki delillerini açıklamıştır. Fatiha sûresinde her ne kadar fikhî hüküm

¹ TRT Haber, 17 Ağustos 2022.

² Muhammed Ali Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu (İstanbul: Şâmil Yayınevi, 2011).

KAYNAKÇA

- Akpınar, Ali. ” İşârî Tefsir ve Kuşeyrî (ö. 465/1072)’nin Besmele Tefsiri”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 3/9, (2002), 53-92.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Aydemir, Abdullah. “Besmele”. *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*. 10/106, 107, (1973), 82-8.
- Beyhakî, Ebû Bekr (ö. 458/1066). *Şuabü’l-Îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamid Hâmîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2003.
- Candan, Abdurrahman. *Fukahâ’ın Kur’an Tasavvuru*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2012.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981). *Ahkâmü’l-Kur’an*. thk. Muhammed es-Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Müessesetü’t-Türâsî’l-Arabî, 1992.
- Çelîkcan, Hüseyin. “Hacı Bektaş Veli’nin Besmele Tefsiri”. *Hacı Bektaş Veli: G. Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, 2/26, (1995), 39, 40.
- Dânî, Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053). *el-Beyân fî Addi’l-Âyi’l-Kur’an*. thk. Ganim Kaddûri el-Hamed. Kuveyt: Külliyyetü’s-Şaria, 1994.
- Demirci, Muhsin. “İstiâze”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/318-319. İSAM Yayınları, 2001.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942). *Hak Dini Kur’an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Gür, Süleyman. “Osmanlı Tefsir Geleneğinde Besmele Risaleleri Literatürü”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 12 (2018), 405-477.
- Herrâsî, İkiyâ (ö. 504/1110). *Ahkâmü’l-Kur’an*. thk. Cemâatün mine’l-Ulemâ’. Beyrut: Dâru’-Kütübi’l-İlmiyye, 1983.
- İbn Necâh, Ebû Dâvûd Süleyman (ö. 496/1103). *Muhtasaru’t-Tebyîn li Hecâi’t-Tenzil*. thk. Ahmed b. Muammer Şarşâl. Riyad: Mecmeu Melik Fahd, 2002.
- İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah (ö. 543/1148). *Ahkâmü’l-Kur’an*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Dâru’-Kütübi’l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- İbnü’l-Cezerî, Muhammed b. Alî b. Yûsuf (ö. 833/1429). *en-Neşr fî’l-Kıraati’l-Aşr*. thk. Ali ed-Dabbâ’. y.y.: el-Matbaatü’t-Ticariyyetü’l-Kübrâ, t.y.
- İbrahim Musa, Abdürrezzak Ali. *Mürşidü’l-Hallân ilâ Ma’rifeti Addi Âyi’l-Kur’an*. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1989.

- Kâdî, Abdülfettah (ö. 1403). *el-Vâfî fî Şerhi'ş-Şâtubiyye*. Kahire: Dâru's-Selâm, 14. Basım, 2019.
- Kahraman, Ferruh. "Besmele ile Fâtiha Arasındaki Münâsebet". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 13/1, (2013), 53-66.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kaya, Mehmet. "Tefsir Ekolleri Perspektifinden Kur'an'ın Çok Boyutlu Yorumu: Besmele Örneği". *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIV/27 (2015), 83-116.
- Keskin, Hasan. "Âyetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 49-67-67.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berduni, İbrâhim el-İtfiyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, t.y.
- Mekkî, Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045). *Kitabü'l-Keşf an Vucûhi'l-Kıraati's-Seb'*. thk. Muhyiddin Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1984.
- Muhammed Emin Efendi (ö. 1859). *Umdetü'l-Hullân fî İzâhi Zübdeti'l-İrfân*. thk. Muhammed Çaba. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021.
- Nüveyrî, Muhibbüddîn (ö. 857/1453). *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Özel, Mustafa. "Mustafa Midhat Paşa'nın Besmele ve Fâtiha Tefsiri", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 3/2, (2003), 269-272.
- Sâbûnî, Muhammed Ali (ö. 2021). *Ahkam Tefsiri*. çev. Mazhar Taşkesenlioğlu. İsosko: Şâmil Yayınevi, 2011.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ravâiu'l-Beyân (Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'an)*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Ravâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'an*. Dimaşk-Beyrut: Mektebetü'l-Gazzâlî-Müessesetü Menâhilü'l-İrfân, 1980.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir*. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir*. çev. Sadreddin Gümüş-Nedim Yılmaz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2012.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Yüksel, Yakup. "Beydâvî Tefsiri'nde Besmele Tahlili". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, (2012), 91-100.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144). *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmidü't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul, 2016.

BÖLÜM 9

BİR TEFSİR ÖĞRETİM KAYNAĞI OLARAK SAFVETU'T-TEFÂSİR

Doç. Dr. Ali Bulut

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı
alibulut@sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8575-7883

GİRİŞ

Tefsir derslerinin verimli ve faydalı olabilmesinde ve kalıcı şekilde öğrenilebilmesinde pek çok etkili unsurun varlığı aşikârdır. Öğretici-öğrenci ve aralarındaki iletişim başta olmak üzere; ders dili, yöntemi ve muhtevası gibi eğitim ve öğretimin keyfiyetini doğrudan ilgilendiren çeşitli hususlar öne çıkmaktadır. Bu hususlardan birisi de derslerdeki tefsir metninin/metinlerinin -diğer bir ifade ile ders kaynağı/kaynaklarının- seçimidir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında, onun mana ve muhteva yönünden öğrenilmesinde hassaten lisans ve lisansüstü düzeyde tefsir derslerinin ve derslerde takip edilen kaynakların yeri ve önemi büyüktür. Burada tefsir derslerinin işlenişi ile ilgili olarak şu türden sorular sorulabilir: Derslerde herhangi bir tefsir metni-kaynağı izlenmeli midir? İzlenecek ise hangi metin-kaynak seçilmelidir? Seçilecek ve esas alınacak metnin-kaynağın genel vasıfları neler olmalıdır? Esas alınan metin-kaynak öğrenme ihtiyacını karşılayabilecek midir? Bu minvaldeki sorular artırılabilir.

Elbette her sorunun cevabını genişçe ele almak mümkündür. Ancak toplu cevap mahiyetinde denilebilir ki; tefsir derslerinde metin takibinin oldukça önemli bir fonksiyonu ve görevinin bulunduğu malumdur. Zira kadim ilmî tedrisat, tefsir derslerinin genel olarak bir veya birden fazla kaynak

ettiği bu tefsir; “Ders Kitabı”, ilim talep edenlerin “El Kitabı” ve “Yardımcı Kitap” gibi nitelikleriyle öne çıkmaktadır.

Kapsamlı bir şekilde isimlendirilen bu tefsir, isminde de ifade edilen birtakım özellikler içermektedir. Her şeyden önce *Safvetu't-Tefâsîr* isminin, bu eserin en belirgin vasfını ifade ettiği; yani eserin “Tefsirlerin Özü”nü içermesi açısından literatürde mühim bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Zaten eserin, muteber tefsir kitaplarında dağınık bulunan konuları özetleme, geniş kaynaklara başvurma ihtiyacını giderme gayesine matuf telifinin bulunduğu bilinmektedir. Yine isminde de geçtiği üzere, kolay bir dile ve üslûba sahip olması sebebiyle, bu eserin metin dili ve üslûbunun, onun okunup anlaşılmasına olumlu etkisinin bulunduğu ve âyetlerin izahı açısından geniş katkı sağladığı müşahade edilmektedir. *Safvetu't-Tefâsîr*'in, sahip olduğu dili, kolay üslûbu ve muhtevasıyla öğrencilere rahatlıkla okuma ve okuduğunu anlama imkânını sunduğu; bu sebeple de tefsir dersinde takip edilebilecek başlıca bir tefsir metni/kaynağı niteliğine haiz olduğu anlaşılmaktadır. *Safvetu't-Tefâsîr*, öz içeriği ve kendine has metodu ile “başlangıç metni” vasfına sahip bir tefsir addedilebilir.

Diğer taraftan tefsir derslerinde öğrencilerin seviyelerine uygun “ders işleme metodu”nun izlenmesi, dersleri daha faydalı ve kalıcı kılacaktır. Kanaatimizce bir metin/kaynak esas alınırken; dersler anlaşılır ve sade üslûpla îfâ edilmeli, diğer klâsik kaynaklara da müracaatta bulunulmalı, âyetlerde öne çıkan kelimeler incelenmeli ve konunun günlük hayatla irtibatı kurulmalıdır. Neticede denilebilir ki; derslerin belirtilen çerçevede işlenmesi, derslere içerik ve doküman zenginliği kazandıracak gibi öğrencilerde kalıcı izler bırakacak ve öğrencilerin akademik düzeylerini yükseltecektir. Velhasıl söz konusu ders işleme metodu ile Kur'ân-ı Kerim'i anlama ve manalarına vâkıf olma hususunda ciddi katkılar elde edilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdulkâdir er-Râzî, Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtâru's-Sihâh*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1988.
- el-Âlûsî, Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Tarihsiz.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Matbaai Ebüzziya, İstanbul 1935.

- el-Hâzin, Ebu'l-Huseyn, Ali b. Muhammed, *Lubâbu't-Te'vil fî Meâni't-Tenzil*, (Tashih: M. Ali Şâhin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1415.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulkhak, *el-Muharraru'l-Veciz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Tahkik: Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1422.
- Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, (Tahkik: Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî), Muessesetu'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut 1427/2006.
- el-Mâverdî, Ali b. Muhammed, *Tefsîru'l-Mâverdi-en-Nuketu ve'l-Uyûn*, Ta'lik: Abdilmaksûd b. Abdirrahîm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye-Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut Tarihsiz.
- er-Râğîb el-İsfehânî, *el-Mufredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, (Tahkik: M. Seyyid Kîlânî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut Tarihsiz.
- , *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, (Tahkik: Safvân Adnân Dâvûdî), Dâru'l-Kalem Dimaşk, ed-Dâru's-Şâmiyye, Dördüncü Baskı, Beyrut 1430/2009.
- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî el-Müştehiru bi't-Tefsîri'l-Kebîr ve Mefâtihi'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrut 1401/1981.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Dersaadet, İstanbul Tarihsiz.
- , *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, Tercüme ve Tahrir: Sadreddin Gümüş-Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1990.
- , *Ravâiu'l-Beyân fî Tefsîri Âyati'l-Ahkâm mine'l-Kur'an - Kur'an-ı Kerim'in Ahkâm Tefsiri*, (Tercüme Eden: Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul Tarihsiz.
- et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, (Tahkik: Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî), Hecri'lî't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî ve'l-İ'lâni, Birinci Baskı, Kahire 1422/2001.
- ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Üçüncü Baskı, Beyrut 1407.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 07.06.2022).

BÖLÜM 10

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN SÛRE İSİMLENDİRMELERİNİ TEFSİR YÖNTEMİ

-Safvetü't-Tefâsîr Adlı Tefsiri Bağlamında-

Prof. Dr. Hasan Keskin

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

I. GİRİŞ

Çağımız âlimlerinden Muhammed Ali es-Sâbûnî, islamî ilimler alanında temayüz etmiş önemli bir şahsiyettir. Başta tefsir olmak üzere islâmî ilimlerin farklı disiplinlerinde birçok eser telif etmiştir. Onun en meşhur eseri ülkemizde de en çok okunan ve Türkçeye de çevrilmiş olan *Safvetü't-tefâsîr* adlı tefsirdir. Bu tefsirin özelliklerinden biri de çoğu sûrelerin girişinde o sûre ismi ile ilgili bilgilere ve isimlendirme gerekçelerine yer vermesidir. Bununla birlikte mushaf sırasına göre özellikle son sûrelerde ve kısa sûrelerde bu konuda bilgi verilmemektedir. Biz burada Muhammed Ali es-Sâbûnî ve tefsiri *Safvetü't-tefâsîr* hakkında genel bilgiler vererek ve sûre isimlendirmesi konusunu kısaca açıklayarak *Safvetü't-tefâsîr* adlı tefsirinde Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin sûre isimleri ilgili tefsir yöntemini ele alacağız.

II. MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ

Sâbûnî, 1348/1930 yılında Sûriye'nin Halep şehrinde doğmuştur¹. Babası Halep'in önde gelen âlimlerindendir. İlk tahsilini babasının yanında yapan Sâbûnî ilim ve irfanın mevcut olduğu bir aile ortamında yetişmiş-

¹ İbrahim Demir, *Muhammed Ali Es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 13.

kadarıyla daha ziyade mushaf tertibine göre uzun ve orta sûrelerde sûre isimleri hakkında bilgi verirken bazen uzun sûrelerde de yaptığı gibi mushaf sırasına göre son sûrelerde ve özellikle de kısa sûrelerde sûre isimleri hakkında bilgi vermeyi terketmektedir. Bu sûrelerde konu ile ilgili bilgi vermemektedir. Yine yukarıda verdiğimiz örneklerden hareketle sûre isimleri hakkında bilgiler verirken tefsirinin mukaddimesinde de ifade ettiği üzere tefsirinde takip ettiği yönteme uygun olarak kendinden önce yazılan güvenilir rivâyet ve dirâyet tefsirlerin âdetâ özünü alarak, bu çağa hitap eden ve her seviyedeki kişilerin anlayabileceği akıcı bir üslupla özet bilgiler vermeye çalıştığını söyleyebiliriz. Zira konuyla ilgili olarak fazla detaya girmemesi, bu konuda sahabe, tâbiûn vb. gelen rivâyetlere yer vermemesi, temel kaynaklarda detaylı olarak ele alınan hususları zikretmemesi bu tespitimizi desteklemektedir. Sâbûnî, sûre isimlerini açıklarken genel olarak sûrelerin tek ismi üzerinde durmuş, o isim ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bununla birlikte bazı sûrelerin birden fazla ismini zikretmiştir. Sâbûnî, sûre isimlerini açıklarken bu konuda güvenilir müfessirlerin konu ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. O, sûre isimlerini açıklarken genellikle kaynak zikretmemektedir. Ancak az da olsa kaynak zikrettiği de görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Mehmet Emin. *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Kabusun Min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm" Tefsirinde Ehli Kitab'a Eleştiriler*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Birişik, Abdulhamit. "Sûre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37 / 538-539. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Demir, İbrahim. *Muhammed Ali Es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Demir, Musa. Safvetü't-Tefâsîr'de Belağat Uygulamaları. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2013.
- Hop, Musa. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Revâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Özdemir, Ahmet Turan. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Sâbûnî. *Saffetü't-tefâsîr*. 3 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kalem, 1986.

Sâbûnî. *Muhammed Ali, Saffetü't-Tefasir (Tefsirlerin Özü)*. trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1992.

Süyûtî. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1974.

Yolcu, Mehmet. *Muhammed Ali es-Sâbûnî; Eserler, Fikirler, Tenkitler*. İstanbul: Erguvan Yayınevi, 2019.

Zerkeşî. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.

BÖLÜM 11

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN “SAFVETÜ'T-TEFÂSİR” ADLI TEFSİRİNDE KUR'ÂN'IN SÜNNETLE TEFSİRİ

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Topyay

Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
ytopyay@bayburt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3025-5704

Giriş

Bu çalışmanın amacı Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr* adlı eserinde hadislerden nasıl iktibas ettiğini, sünnete yaklaşım biçimini, hadislerden ne ölçüde yararlandığını, hangi kaynaklara başvurduğunu başlıklar ve örneklerle ortaya koymaktır.

Malum olduğu üzere rivâyet tefsirlerinin birinci kaynakları arasında Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yer almaktadır. Kur'ân'dan hemen sonra ikincil kaynak olarak Kur'ân'ın sünnet'le tefsiri gelmektedir. Kur'ân'ın Sünnet'le tefsiri dediğimizde aklımıza bir âyetin anlamının hadislerle açıklığa kavuşturulması veya teyid edilmesi gelmektedir.

Herkesin kolayca anlayabileceği tarzda kaleme alınan *Safvetü't-Tefâsîr*'in üslubuna baktığımızda hem Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine önem verdiğini hem sahabe ve tabiunun sözlerine müracaat ettiğini hem de sûrenin tanıtımı, âyetler arası münasebet, dil, sebebi nüzul, tefsir, belağat ve fevaid gibi başlıklar altında âyetlerin tefsirinde hadislerle yer verildiğini görüyoruz. Biz de bu çalışmada müfessirin; sûrenin nüzul sebebinde, faziletinde, isimlendirilmesinde, kelimelerin izahında, faydalı bilgiler ve tefsir bahsinde hadisleri kullanımını ele almaya çalıştık.

kaynaklarına bağlı kalınmamış, hadisler tefsir kitaplarından alıntılanmıştır. Hadisler aktarılırken yer yer rivâyetin kaynağı olan sahâbi zikredilmiş, yer yer "rivâyet edildi ki" şeklinde meçhul bir sîga kullanılmıştır.

Sûrenin faziletine dair uydurma rivâyetlerin çokluğu malumdur. *Safvetü't-Tefâsîr*'e baktığımızda ancak on beş kadar sûrenin faziletine yönelik rivâyetlere rastlamaktayız. Bu da bize müfessirin sağlam rivâyetleri kullanmadaki titizliğini göstermektedir. Özellikle kelimele-
rin izahı bahsinde hadis kullanımı Sâbûnî'nin hadis bilgisi noktasında-
ki müktesebatının genişliğini ortaya koymaktadır. Sebebi nüzule dair hadisler için ise genellikle Vahidi'nin (ö. 468/1076) *Esbâbü'n-nüzûl* adlı eseri kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aclunî, İsmail b. Muhammed el-. *Keşfu'l-Hafa*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. Müessesetü er-Risale, 2001.
- Alûsî, Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Daru İhya-i Tûrasi'l-'Arabî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî el-. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. Dâru Tûki'n-Necât, 1422.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *Sünenü Darimi*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Daru'l-Muğni, 2000.
- Ebu Davud. *Süneni Ebi Davud*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- İbnü Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbnü Mace*. thk. 'Muhammed Fuad Abdalbaki. Daru İhya el Kütübi'l Arabî, ts.
- İbnü'l-, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali. *Zadü'l Mesir fî İlmi't-Tefsir*. Beyrut: Mektebü'l İslami, 1965.
- Kasımî, Muhammed Cemaleddin el-. *Mehâsin 'ut-te'vil*. Daru İhya el Kütübi'l Arabî, 1957.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Eттаfeyyîş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Camiu's-Sahih*. thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. Beyrut: Daru İhya-i Türası'l-'Arabî, ts.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetü't-Tefasir*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2001.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetü't-Tefasir*. çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz. İstanbul: Ensar, 5. Basım, 2014.
- Taberi, Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Serve et-. *el-Câmiu's-Sahih Sünenu't-Tirmizî*. thk. Beşar Avad Maruf. Beyrut: Darü'l- Ğarbi'l- İslami, 1998.
- Vahidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *Esbâbü'n-nüzûl*. Dammam: Daru'l-Islah, 1992.

BÖLÜM 12

SAFVETÜ’T-TEFÂSİR’DE KUR’AN’IN KUR’AN’LA TEFSİRİ

Dr. Öğr. Üyesi Resul Ertuğrul

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
resulertugrul@bayburt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9458-2544

ÖZET

Yirmi üç yıllık zaman diliminde peyderpey indirilmiş olan Kur’an’ın aynı konuyla ilgili hatırlatmaları ve ayrıntıları tekrar indiğinde bu ayetler Hz. Peygamber tarafından tevkifi olarak farklı surelerin içlerine yerleştirilmiştir. Bu vesileyle genel olarak aynı konu bir surede ayrıntılı olarak işlenmeyip diğer surelerde tafsilatları yer almaktadır. Bunun yanında Kur’an’ın kelime ve terimlerinin benzer kelimelerle ve o kelimelerin geçtiği ayetlerle ilişkisi, eş ve zıt anlamlı kelimelerin tespiti Kur’an’ın Kur’an’la tefsirinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple Kur’an’ın anlaşılmasında herhangi bir ayeti veya konuyu Kur’an’ın tüm ayetlerini göz önünde bulundurarak değerlendirmek büyük önem arz etmektedir. Günümüz ulemasından Muhammed Ali es-Sâbûnî de izlediği diğer yöntemlerin yanı sıra tefsirlerinde Kur’an’ın Kur’an’la tefsirine özen göstermiş, ayetin siyak sibakını göz önünde bulundurmuş ve ayetleri ayetlerle açıklamıştır. Bu çalışmada Muhammed Ali es-Sâbûnî’nin “Safvetü’t-Tefâsîr” adlı tefsirlerinde Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri araştırılıp ne oranda ve hangi yöntemlerle ayetleri ayetlerle açıkladığı incelenecektir. Kur’an’ı Kur’an’la açıklama biçimleri örnekleriyle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yazarın akıcı bir üsluba sahip, tefsirin kolayca anlaşılmasına ve öğretilmesine katkı sağlayan, sağlam görüşleri bir araya getir-

meye özen gösterdiği, birçok dile tercüme edilen ve üç ciltten oluşan Safvetü't-tefâsîr'i onun ülkemizde en fazla tanınan tefsiridir. Sâbûnî, bu eserinde Kur'an'ı Kur'an'la tefsirinde ayeti örnek olarak getirdiği gibi ayet olduğunu belirtmeden kendi açıklamaları arasına ayetin bir bölümünü iktibas ettiği de olmaktadır. Bunun yanında müfessir ayeti ayetle tefsirine sadece ayetin tefsirini yaparken değil, kelimelerin izahı, belagat, faydalı bilgiler ve latife başlıklarında da başvurmuştur. Meşhur tefsirlerin özeti mahiyetinde olan bu tefsirde ayetin ayetlerle açıklanması müfessirin kendi istidatı yanında isim verilmese de önceki müfessirlerin açıklamalarından alındığı anlaşılmalıdır. Faydalı bilgiler ve Latife başlıklarını genellikle isim vererek müfessirlerden aktardığı için bu içeriklerdeki ayetin ayetle tefsirini ilgili tefsirlerden alıntılanmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Muhammed Ali es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri

GİRİŞ

290

Kur'an hem müfessirdir (tefsir edilir) hem de müfessirdir (kendi kendini tefsir eder). Kur'an'ın kendi kendini tefsir ettiği şeklinde anlaşılacak bir kısım ayetler vardır. Örneğin:

الرَّ كِتَابٌ أَحْكَمْتُ آيَاتُهُ ثُمَّ فَصَّلْتُ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ خَبِيرٍ “*Elif. Lâm. Râ. (Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.*”¹

Kur'an'ın ayetlerinin Allah tarafından açıklandığını ifade eden bazı ayetler,² günümüzde yapılan çalışmalarda Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini ifade ettiği şeklinde yorumlanabilmektedir.³ Ancak klasik tefsirlerde ilgili ayetlerin Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin kast edildiğine dair net açıklamalar yer almaz. Sâbûnî de bu ayetleri helalin, haramın, kulların dünyada, ahirette ihtiyaç duydukları şeylerin açıklanması⁴ ve Kur'an'ın

¹ Hüd 11/1.

² Bk. el-Bakara 2/187; el-En'âm 6/ 114; el-A'râf 7/52; Hüd 11/1-2; en-Nahl 16/89; Fuşşilet 41/1-3, 44; el-Kıyâme 75/19.

³ Örneğin bk. Nurettin Çiftçi, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, (Van: Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Doktora tezi, 2019), 167, 174, 304.

⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, (I-III), (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 4. bsk., 1402/1981), II, 6.

Kur'an'ı öz ve doğru bir şekilde anlamak için sürekli başucu kitabı olarak başvurulacak bir eser olmasının yanında tefsir derslerinde de ders kitabı olarak okutulmaya uygun bir metotla yazılmış bu eseri sadaka-i cariye olarak bırakan Muhammed Ali es-Sâbûnî'yi rahmet ve minnetle anıyoruz.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora tezi, 1988.
- Çiftçi, Nurettin. *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Doktora tezi, 2019.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İslam Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)*. Trc. Abdulkadir Şener, Ankara: Fecr Yayınevi, 7. bsk., 1997.
- Elmalı, Hüseyin – Arslan, Şükrü. “Garîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, XIII.
- Gelgeç, Sevim. *Bir Yöntem Olarak Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesi -Muhammed Emin Şinkiti Örneği-*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ (ö. 395/1004). *Mu'cemu mekayisi'l-luga*. (6 cilt)thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, 1979.
- Karataş, Ali. “Kur'an'ı Kur'an ile Anlama”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 31, 2011.
- Koca, Ferhat. “Mutlak”. *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020, 31/402-405.
- Koca, Ferhat. “Mücmel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020, 31/451-453.
- Koç, Zafer. *Kur'an Tefsirinde Yöntem Arayışları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora tezi, 2007.
- Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kur'an Yolu (Tefsir)*. Erişim 17.09.2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/1008/54-ayet-tefsiri>
- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed (544-604). *et-Tefsîru'l-Kebîr*: Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. (I-III), Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 4. bsk., 1402/1981.

- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Tahran: Dâru İhsân, 3. bsk., ts.
- Sandıkçı, Cemal. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Safvetü't-Tefâsir Adlı Tefsirinin Belâgat Yönü*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora tezi, 2015.
- Şa'bân, Zekiyüddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*. Trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV yayınları, 1990.
- Şinkî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî (1907-1974). *Eđvâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, ts.
- Ünver, Mustafa. *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü -Bütünlük Üzerine-*. Ankara: Sidre Yayınları, 1996.
- Yerinde, Adem. "Müşkilü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yayınları, 2006, 32/164-167.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah (ö. 794/1392). *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. I-IV, Kahire: Dâru't-Turâs, ts.

BÖLÜM 13

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN *SAFVETÛ'T-TEFÂSÎR* ADLI TEFSİRİNDE ZİKİR KAVRAMI

Dr. Fatih Çınar

Dr., Sivas Müftülüğü İl Vaizi

cinar.fatih.58@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8192-1714

GİRİŞ

Sâbûnî, son dönem İslam âlimlerindedir. Çok yönlü bir âlim olan Sâbûnî'nin eserlerinde tefsir, hadîs ve fıkıhın ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Tahkîk çalışmaları ile de tanınan Sâbûnî, ülkemizde genel olarak, birçok tefsirden istifade edip bir nevi âyetlerin yorumlarını derlediği ve zaman zaman kendi yorumları ile zenginleştirdiği bir öz çalışma mahiyetinde olan *Safvetü't-tefâsîr* adlı eseri ile bilinmektedir. Bu çalışmada onun müfessirliğini en kısa ve öz şekliyle yansıtan bu tefsir çalışmasında kilit kavramlardan biri olan zikre dair yaklaşımları ele alınmıştır. Sâbûnî'nin zikrin sözlük anlamı ve terim anlamlarını âyetlerin bağlamı noktasında ele alış biçimi, kendinden önce zikir konusunda dile getirilen görüşleri nakletmesi ve bu kavrama dâir orijinal yorumlarına yer verilmiştir. Zikir, Kur'ân-ı Kerîm'de geniş anlam dünyası ile dikkat çeken ve birçok kavramla yakından ilişkili olan kavramlardandır. Sâbûnî'nin zikir kavramının bu geniş anlam dünyasına dâir yorumları ve diğer kavramlarla kurduğu ilişki üzerinde de durulmuştur.

Ülkemizde, Arapça metnin sadeliği, anlaşılır tercümesi ve kuşatıcı yorumlarıyla akademik çevre ve halk arasında geniş kitlelerce tanınan

Kabesun min nûri'l-Kur'ân gibi diğer tefsîr çalışmaları bağlamında da zikir kavramına dâir tespit, yorum ve değerlendirmelerinin ele alınması ve tefsîr kaynakları ile müfessirin zikir kavramına bakışındaki benzerlik(ler) ve farklılık(lar) ortaya konulmasının gerektiği kanaati ortaya çıkmıştır. Bu kanaatin hayat bulabilmesi için “*Müfessir Olarak Sâbûnî'nin Zikir Kavramına Yaklaşımı*” şeklinde kaleme alınacak makale veya tezlerle akademik hassasiyetin gözetildiği bir bütünlük içerisinde konu bütün yönleri ile ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, Mehmet Emin. *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin “Kabesun Min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm” Tefsirinde Ehli Kitab'a Eleştiriler*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Aksu, Akıbet. *Asrı Saâdette Zikir Anlayışı*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- Âsım Efendi. *Kâmûs Tercümesi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1305.
- Ateş, Süleyman. “Zikir”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara 1966), 14 / 235-244.
- Beydâvî. *Envâru't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011. 4 / 253.
- Bilgiz, Musa. “Kur'ân'da Zikir Kavramının Anlam Alanı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25, (Erzurum 2006), 209-236.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf ve Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Celâleyn*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2005.
- Dameganî. *el-Vucûh ve'n-Nezâir li-elfâzi'l-Kitabillâhi'l-Azîz*. Kahire: Vezaretü'l-Evkaf, 1412.
- Demir, İbrahim. *Muhammed Ali Es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Demir, Musa. *Safvetü't-Tefâsîr'de Belağat Uygulamaları*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Ebu Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Kahire: Daru Reyhan li't-Türas, ts.
- Hâkim. *Müstedrek. nşr. Mustafa Abdülkadir, Atâ*. Beyrut: 1992.
- Halil b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. tahk. Mehdi Mahzumî, İbrahim Samerraî. 5 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilal, ts.

- Hâzin. *Lübâdü't-te'vil fî meâni't-tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: ts.
- Hop, Musa. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Revâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, 2000.
- İbn Kesîr. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-marife, 1993.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1990.
- İsfehânî, Râgîb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. tahk. Safvan Adnan Davudî. Şam: Daru'l-Kalem, 1997.
- Karagöz, İsmail. *Kur'ân'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Kâşânî, Abdürrezzâk. *Mu'cemu ıstulâhâti's-süfîyye*. tahk. Abdulâl Şâhîn. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1992.
- Koçar, Musa. "İslam İnançları Açısından Zikir". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, (Isparta 2000), 103-113.
- Kurtûbî. *el-Câmî' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. 10. Cilt. Baskı Yeri ve Tarihi yok.
- Kübra, Necmeddin. *Usulü Aşere-Risâle İle'l-Hâim Fevâihu'l-Cemal / Tasavvufî Hayat*. çev. Mustafa Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44 / 409-410. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özdemir, Ahmet Turan. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Özgen, Mehmet Kasım. "Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 / 2, (Aralık 2013), 215-227.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989.
- Özüçalışır, Abdullah. *Muhammed Ali es-Sabûnî'nin "Safvetü't-tefâsîr" Adlı Tefsirinde Beyan, Meânî ve Bedî'-Fatiha ve Bakara Süreleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sâbûnî. *Safvetü't-tefâsîr*: 3 Cilt. Halep: Dâru'l-kalemi'l-Arabî, 1994.
- Serrac. *el-Lüm'a / İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.

- Soysaldı, Mehmet. “Kur’ân’da İbadet ve Zikir Kavramları”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, (Haziran 1998), 20-29.
- Şimşek, Jale. “Kur’an Açısından Zikir Kavramı”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 317-338.
- Taberî. *Câmiu’l-beyân an Te’vîli âyi’l-Kur’ân*. 7 Cilt. tahk. M. Muhamed Şakir. Kahire: Dâru’l-maarif, 1119.
- Tehânevî. *Keşşâfu ıstılâhâti’l-funûn*. 2 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- Tenik, Ali. *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*. İstanbul: Bor’lu Ahmed Kuddûsî Vakfı Yayınları, 2012.
- Tenik, Ali – Göktaş, Vahit. “Tasavvufî Düşünce de Zikir ve Zikrin Benlik İnşasına Etkisi”. *Toplum Bilimleri* 8 (15) / 263-286.
- Tosun, Necdet. *Zikir ve Tefekkür*. İstanbul: Hâcegân Yayınları, 2013.
- Yazır, Elmalılı Hamdi *Hak Dini Kur’ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.
- Yolcu, Mehmet. *Muhammed Ali es-Sâbûnî; Eserler, Fikirler, Tenkitler*. İstanbul: Erguvan Yayınevi, 2019.
- Zemahşerî. *el-Keşşaf an hakâiki gavâmidi’t tenzîl ve Uyuni’l- Ekavîl fi Vucûhi’t-te’vîl*. Kum: Nesru’l-Belâga, 1992.
- Zeynî, Muhammed Bessam Rüşdî. *el-Mu’cemü’l-müfehres li-meâni’l-Kur’âni’l-Azîm*. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1995.

BÖLÜM 14

ET-TİBYÂN FÎ ULÛMÎ'L-KUR'ÂN BAĞLAMINDA SÂBÛNÎ'NİN KUR'ÂN İLİMLERİ'NE BAKIŞI

Dr. Öğr. Üyesi Nurdane Güler

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Giriş

Sâbûnî son asrın yetiştirdiği tanınmış müfessirlerden biridir. Aynı isimle Türkçe'ye çevrilen *Safvetü't-Tefâsir* adlı eseri ülkemizde en çok okunan tefsirler arasında yer almıştır. Gerek bu eseri gerekse tefsirle ilgili başka eserleri, üslubundaki akıcılık ve kullandığı Arapça'nın günceliği sebebiyle İlahiyat fakültelerimizin tefsir derslerinde tercih edilmektedir. *et-Tibyân fî ulûmi'l Kur'ân* adlı tefsir usûlüne dair eseri de tercih edilenler arasındadır. Tefsir usûlü ve Kur'ân ilimlerinin kapsamı bilindiği üzere ülkemizde son dönemlerin tartışmalı konularındandır. Söz gelimi ülkemizde tefsir alanında ileri gelen isimlerden M. Akif Koç'a göre Tefsir Usûlü, Kur'ân İlimleri kapsamında bir alt başlıktır. Çünkü başlangıçtan günümüze telif edilen eserlerde daha çok "Kur'ân İlimleri" tabiri görülmektedir. Bu ana başlık kısmen Tefsir Tarihi'ni de ihtiva etmektedir. Koç, klasik dönemde Kur'ân İlimleri'nin yanısıra "Tabakatü'l-müfessirîn" eserlerinin de kaleme alınmış olmasını gündeme getirerek, Kur'ân İlimleri'nin Tefsir Tarihi'ni bütünüyle kuşatmadığı şeklinde yorumlamış ve editörü olduğu kitaba "Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi" ismini vererek iki disiplini birbirinden ayırmıştır.¹ Yine ülkemizde tef-

¹ M. Akif Koç, "Önsöz", *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*, ed. M. Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 15.

çekleştirmiştir. İ‘cazû’l-Kur’ân bu amaca binaen kitabında en detaylı işlediği konu olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı kendisi yazdığı ve başkalarından aldığı yönündeki iddialara da cevap vermiştir. Bu yönüyle Sâbûnî, tefsir usûlünün ana konularını ve tefsir tarihini içeren eserini, herkesin okuyabileceği bir hidayet kitabı veçhesinde sunmayı büyük bir ustalıklı başarmıştır.

Sâbûnî konuları tek görüş üzerinden, fazla ayrıntıya girmeden aktarmıştır. Karşıt görüşlere yer vermemiştir. Anlatımı sade ve kolay anlaşılır özelliktedir. Soru-cevap yöntemini çok kullanmıştır. Konular üzerinde akla gelebilecek sorulara yer verip cevaplandırmıştır. Fakat bu sorular geleneğe dair ön kabulleri kapsamaz. Sâbûnî büyük çoğunlukla “cumhurun” görüşünü tek doğru olarak desteklemiş, tartışmaya açık görmemiştir. Eserde en çok Suyûtî’nin *el-İtkân*’ı olmak üzere sırasıyla Zürkânî’nin *Menâhilü’l-İrfân*’ına, Zerkeşî’nin *el-Bürhân*’ına ve İbnu’l-Cevzî’nin *Fünûni’l-Efnân*’ına müracat edilmiştir.

KAYNAKÇA

380

- Albayrak, Halis. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Şule Yayınları, 2014.
- Arslan, Gıyasettin. “Tefsir Usûlünün Fıkıh Usûlünden Arındırılması”. *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökkr vd.. 131-192. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- Bakkal Ali. “Kur’ân’ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi”. *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökkr vd. 11-48. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2009.
- Baltacı, Burhan. “Tefsir Usûlünün Yeniden İnşasına Fıkıh Usûlünün Katkısı”. *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökkr vd.. 289-312. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2.Basım, 1422/2001.
- Bulut, Ali. “Türkiye’de Tefsir Usûlü/Ulûmü’l-Kur’ân Tartışmaları”. *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökkr vd.. 381-400. İstanbul: İlim Yayma Vakfı: 2009.
- Cebeci, Lütfullah. “Tefsirde Yeni Yöntem Arayışları ve Klasik Tefsir Metodu”. *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökkr vd. 49-78. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.

- Cerrahoğlu, İsmâil. “Zemahşerî ve Tefsiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983), 59-96.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Bilay Yayıncılık, 2017.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Duman, Zeki. “Kur'ân'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri”. *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökçür vd. 79-106. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2009.
- Gezgin, Ali Galip. “Kur'ân'da “Nesh Problemi”ne Eleştirel Bir Yaklaşım”. *İslâmî Araştırmalar*. 14/1 (2001), 49-67.
- Görener, İbrahim. “Tefsir Usûlü ve Kur'ân İlimlerinin Tefsir Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi”. *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökçür vd.. 227-240. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec. *Fünûnü'l-efnân fi 'uyûni 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l- Beşâir, 4108/1981.
- Karacelil, Süleyman. “Tefsir Usûlünün Yeterliliği”, *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökçür vd.. 421-440. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- Kattân, Mennâ'Halîl. *el-Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. b.y.: Mektebetu'l-meârif, 3. Basım, 1421/2000.
- Koç, M. Akif, “Önsöz”, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*, ed. M. Akif Koç, Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîhi Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâri İhyâi't-türâs, t.s.).
- Okumuş, Mesut. “Nâsîh ve Mensûh”. *Kurân İlimleri ve Tefsir Tarihi*. ed. M. Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.
- Özgel, İshak. “Kur'ân'ın Üç Aşamalı Nüzûlü Anlayışının Lügavî Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme (Kur'ân Tasavvuru Oluşturmaya Doğru)” *Araştırmalar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-* 3/5-6 (2001), 89-114.
- Öztürk, Mustafa. “Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008), 1-20.
- Pak, Zekeriya. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Bilay Yayıncılık, 2020.

- Polat, Fethi Ahmet. “Dirâyet Ağırıklı Tefsirler”. *Kur’ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*. ed. M. Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyânî ulûmi’l Kur’ân*. İstanbul: Sıraç Yayınevi, 3.basım, 1443/2021.
- Sâlih, Subhi. *el-Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân*. b.y.: Dâru’l-İlmi li’l-melâyîn, 2000.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî ulûmi’l-Kurân*. thk. Mustafa Dîbu’l-Bugâ. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru’l-Bugâ, 1429/2008.
- Türcan, Selim. “Mâtürîdî Tefsiri ve Hanefî Tefsirler Üzerine”. *Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına Geçmişten Günümüze Türkistan Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu*. ed. Süleyman Gezer. 570-582. Ankara/Türkistan: Marmara, Ahmet Yesevî, Hitit Üniversiteleri, 2019.
- Ünal, Mehmet. “Kur’ân’ın Metinleşme Tarihi”, *Kur’ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*. ed. M. Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.
- Yavuz, Adil. “Kur’ân’da Eksiklik Olduğu İddiaları Bağlamında Bazı Surelerle İlgili Rivâyetler Üzerine Bir Değerlendirme (Ahzâb, Muavvizeteyn, Kunut ve Nurayn Rivâyetleri)”. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 6/1 (2006), 7-39.
- Zerkeşî, Bedruddîn. *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. b.y.: Dâru İhyâi’l-Arabiyye, 1376/1954.
- Zürkânî, Muhammed Abdü’l-Azîm. *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân*. 2 cilt.b.y.: Matbaatü İsâ’l-dâri’l halebî ve şürekâhu, t.s.

BÖLÜM 15

SÂBÛNÎ'NİN SAFVETÜ'T-TEFÂSİR ADLI ESERİNDE ŞEHADET OLGUSU

Prof. Dr. Murat Kayacan

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı
dr.muratkayacan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2131-0692

GİRİŞ

Safvetü't-Tefasir adlı eserin yazarı Sâbûnî, 1930 yılında Suriye'nin Halep şehrinde dünyaya geldi. 1952 yılında Ezher Üniversitesi eş-Şerîa Fakültesini bitirdi, 1954 yılında da aynı üniversitede Şerî kadâ' (yargı) bölümündeki uzmanlık eğitimini tamamladı. Daha sonra el-Âlimiyye diplomasını almaya hak kazanan Muhammed Ali es-Sâbûnî, ardından ülkesine dönerek sekiz yıl ders verdi. Suudi Arabistan'a göç ederek Mekke-i Mükerrreme Üniversitesi Eğitim Fakültesinde ve eş-Şerîa Fakültesinde dersler verdi. Ümmü'l-Kura Üniversitesinde birçok klasik eserin tahkikini yaptı. Sâbûnî 19 Mart 2021 yılında Yalova'da vefat etti.

Çok sayıda kitap kaleme alan Sâbûnî'nin mümtaz eseri *Safvetü't-Tefasir*, ders kitabı niteliğinde *Bahrü'l-muhît*,¹ *el-Keşşaf*,² *Tefsirü'l-Kur'ani'l-azîm*,³ *Fî Zilâli'l-Kur'an*,⁴ *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*,⁵

¹ el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1420).

² Ebû'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavamizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-tevil* (Beirut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1407).

³ Ebu'l-Fida İsmâil b. Ömer İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selame (Beirut: Daru Tayyibetin li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1420).

⁴ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'an* (Beirut: Dârü's-Şuruk, 1412).

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berduni - İbrâhim el-İtfiyîş (Kahire: Dâru'l-Kütubi'l-Mısıriyye, 1384/1964).

şehadetini hiçbir zaman kabul etmeyin.” (en-Nûr 24/4) ayetinden yola çıkarak yalanı ve iftirayı devam ettirdiği sürece onlardan hiçbirinin şehadetinin kabul edilmemesi gerektiğine vurgu yapar.

Sâbûnî, şehadet kelimesine yer verdiği ayet yorumlarında kayda değer oranda nüzul bilgisine yer verir. Bundan yola çıkarak onun bağlam merkezli yoruma değer verdiği sonucuna varılabilir. Ayrıca o, şehadet kelimesini en çok Allah'ın şahitliği bağlamında kullanmıştır. Sâbûnî, tefsirinin genel üslubuna uygun şekilde şehadet kelimesine yer verdiği kısımlarda ayetleri kısa ve anlaşılır şekilde yorumlamaktadır. Bu incelemeye benzer şekilde kelimenin belirlilik takısı almış halinin (الشهادة) geçtiği kısımlar merkeze alınarak bir araştırma daha yapılabilir. Başka kavramlar da bu şekilde incelenerek *Safvetü't-Te'fâsir* adlı eserde bir anlam haritası çıkarılabilir. Ayrıca onun çizdiği herhangi bir Kur'anî kavram çerçevesi gerek klasik gerekse modern dönem herhangi bir müfessirin yorumlarıyla karşılaştırmalı bir analize tabi tutulabilir.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Begavî, el-Hüseyin b. Mesud el-Ferra. *Meâlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Tayyibe Li'n-Neşri ve't-Tevzi', 4. Basım, 1417.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.
- Buhârî, İsmâil Ebu Abdillâh. *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Muhammed b. Zühayr Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 1422.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Şihâhu'l-luğa*. thk. Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407.
- Demir, İbrahim. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Ebû Hayyân, el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Herevî, Ahmed b. Muhammed. *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*. thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999.

- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzil*. thk. Abdullah Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut : Şirketu Dâri'l-Erkam İbn Ebî'l-Erkam, 1416.
- İbn Ebû Zemenîn, Ebû 'Abdillâh Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîz*. thk. Muhammed b. Mustafa el-Kenz Ebû Abdillâh Hüseyin b. 'Ukkâşe. 5 Cilt. Mısır: el-Fârûk el-Hadîse, 1423/2002.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin. *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmâil b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selame. 8 Cilt. Beyrut: Daru Tayyibetin li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1420.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrazık el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1422.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Çur'ân*. thk. Ahmed el-Berduni - İbrâhim el-İtfıyyiş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'ş-Şuruk, 1412.
- Mahallî, Celâluddin Muhammed b. Ahmed - Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadis, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Mecdî Bâslûm. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. Abdülmaksûd b. Abdurrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. *Tefsîrü'l-Merâgî*. 30 Cilt. Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1365.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. 5 Cilt. Dâru İhyai Turas, 1423.
- Neuendorf, Kimberly A. *The Content Analysis Guide Book*. California: Sage Publications, 2002.
- Özüçalışır, Abdullah. *Muhammed Ali es-Sâbûni'nin "Safvetüt't-Tefasir" Adli Tefsirinde Beyan, Meani ve Bedi'*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Râzî, Fahrüddin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Daru İhyai Turasi'l-Arabi, 3. Basım, 1420.

- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrû'l-Menâr*. 12 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetu'l-'Amme li'l-Kitâb, 1990.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsir*. 3 Cilt. Kahire: Daru's-Sâbûnî li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 1417.
- Sa'lebî, Ebû İshâk. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ḳur'ân*. thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422.
- Salmazem, Mehmet. "Ayn Yarılması Meselesine Dair Tefsirlerdeki Yorum Farklılıkları". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018), 859-884.
- Sandıkçı, Cemal. *Muhammed Ali es-Sâbuni ve Safvetü't-Tefâsir Adlı Tefsirin Belâgat Yönü*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2015.
- Seâlibî, Ebû Zeyd. *el-Cevâhirü'l-hisân fi tefsîri'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ali Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Şa'ravi, Muhammed Müteveli. *Tefsîru's-Şa'ravi*. 20 Cilt. Mısır: Metabiu Ahbâri'l-Yevm, 1997.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Camîu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr Li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi' ve'l-İ'lan, 1422.
- Türker, Ömer. "Mukâtil b. Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukatil-b-suleyman>
- Uleymî, Mucîruddîn b. Muhammed. *Fethu'r-rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Nuruddin Talib. 7 Cilt. Daru'n-Nevâdir, 1430/2009.
- Uygun, Azize. *Muhammed Ali es-Sâbuni'nin Safvetü't-Tefâsir Adlı Eserinde Yahudilik*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri. *el-Vasîf fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz vd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- Yolcu, Mehmet - Tokay, Ayşe. "Muhammed Ali es-Sâbûni'ye Yöneltilen Tenkitlerin Değerlendirilmesi". *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı*. 79-98. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eġâvîl fi vücûhi't-te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 3. Basım, 1407.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa' ve'l-menhec*. 30 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 2. Basım, 1418.

BÖLÜM 16

MUHAMMED ES-SÂBÛNÎ'NİN *SAFFETÜ'T-TEFÂSİR* İSİMLİ TEFSİRİNDE KİNÂYE SANATI

Öğr. Gör. Ahmet Turan Özdemir

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi ve
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Bölümü Arap Dili ve Belâğatı Anabilim dalında Doktora Öğrencisi.

ÖZET

Muhammed Ali es-Sâbûnî, Saffetü't-Tefâsir isimli tefsirinde belâgat ilmini çok etkili bir biçimde kullanmış bir müfessirdir. Kendisi tefsirde belâgat ilmine müstakil bir bölüm ayırmış, belâgatla ilgili değerlendirmelerinde Beydâvî, Râzî ve Zemâşerî ve Kurtûbî gibi alimlerin mufassal tefsirlerinden azami şekilde faydalanmıştır. Ayetlerdeki edebî sanatları belâgatın meâni, beyân ve bedî' ilimleri çerçevesinde inceleyen Sâbûnî, belâgatla ilgili değerlendirmelerini, sade ve anlaşılır bir üslupla sunmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, Sâbûnî'nin beyân ilminin temel konularından birisi olan kinâye ile ilgili değerlendirmelerini ele almaya çalışacağız. Bu çalışmayı yaparken Sabûnî'nin kinaye sanatını ele alırken başvurduğu metot ve yöntemi nedir? bu konudaki başvurduğu temel kaynaklar hangileridir? Kinaye sanatında hareketle ayetlerde nasıl bir mana ortaya çıkmıştır? gibi sorulara cevap arayacağız. Diğer edebî sanatlarla kıyasladığımızda Sâbûnî'nin Kinaye ile değerlendirmelerinin çok fazla olduğu söylenemez. Buna rağmen her surede kinaye sanatının bulunduğu birçok ayeti tefsir etmiş ve bu sanatın ayete sağladığı manayı ortaya koymuştur.

Sâbûnî, cinsel mevzuların kinayeli lafızlarla ifade edilmesinin Kur'ân'ın övülmüş adaplarından biri olduğunu söylemektedir. Çünkü Kur'ân müs-tehcen ifadeleri kullanmaktan sakınır.⁸⁸

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Sâbûnî, tefsirinde belağî sanatları kısa ve veciz bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Fakat kendisi beşer lisânının Kur'ân'daki üslûp güzellikleri anlatmada aciz kaldığını görüşündedir.⁸⁹ Bu, onun tefsir ve diğer eserlerinde zikretmiş olduğu sanatların ve yaptığı izahların Kur'ân'daki güzelliklerden ancak bir kısmını yansıttığı kanaatinde olduğunu göstermektedir. Aynı şey ele aldığımız Kinaye konusu içinde geçerlidir. Sâbûnî, Kur'ân'da kinaye sanatıyla ilgili tüm örnekleri ele almamış, ancak bir kısmını okuyucuya sunabilmiştir. Tefsirin mufassal tefsirlerin özeti olduğunu düşündüğümüzde kinâye sanatıyla ilgili tüm örnekleri zikretmesini beklemek tefsirin yazılış gaye ve metoduna da uygun düşmeyecektir. Tespit edebildiğimiz kadar tefsirinde altmış ayetin tefsirinde kinaye sanatına değinmiştir. Onun kinaye ile ilgili değerlendirmelerinin büyük çoğunluğu medenî surelerinin tefsirinde yer almaktadır. Bunun sebebi, kinayeli lafızların mekkî surelere oranda daha fazla yer almış olmasıdır. Sâbûnî, Kinâye sanatını ayetlerin tefsirinde farklı yönleriyle ele almaya çalışmıştır. Bazen sadece kinayenin unsurlarına işâret etmiş, bazen kinayenin lafızların tercih sebebi zerinde durmuş, bazen de kinayede ayetleri, şiiri ve Arapların kullanımını şahit olarak getirmiştir. Kinâye sanatının bu farklı yönlerini ayetlerin tefsirine yansıtma çabası ayetlerdeki mana zenginliklerini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Hikmet. "Belâgat İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri".Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2, (1996), 149-168.
- Bulut, Ali. *Belâgat ; Meânî, Beyân, Bedî*. İstanbul: İfav, 2020.
- el- Cürçânî, Abdu'l-Kâhir: Delailü'l-Îcâz: Sözdizimi ve Anlam Bilim, Ter, Osman Güman, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Çoşkun, Menderes. "Kinayenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi". Biliğ Sosyal Bilimler dergisi 44, (Kış 2008), 63-88.

⁸⁸ Sâbûnî, *Saffetü'l-tefâsîr*, II, 533.

⁸⁹ Sâbûnî, *Saffetü'l-tefâsîr*, III, 130.

- Çetin, Metin. *Muhammed Ali es- Sâbûnî'nin Revâiu'l Beyân Tefsîru Âyâtî'l Ahkâm Mine'l Kur'an Tefsiri Bağlamında Ahzâb Suresindeki Hükümlerin Mukayeseli İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Durmuş, İsmail, "Kinâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26 / 34. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Fîruzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008.
- Hop, Musa. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Revâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- el-Kazvini, El-Hatib. *el-İzah Fî Ulumi'l-Belağa*, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- Özdemir, Ahmet Turan. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Saffetü't-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981.
- _____, *Saffetü't-Tefâsîr. Tefsirlerin Özü*. Ter, Sadrettin gümüş, Nedim Yılmaz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.
- _____, *Revaiu'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*. Beyrut: Müessesetü Menâhili'l-İrfân, 1980.
- _____, *el-İbdâü'l-Beyânî fi'l- Kurâni'l-Azîm*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006
- Sandıkçı, Cemal. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Saffetü't Tefâsîr Adlı tefsirinin Belâgat Yönü*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Doktora Tezi, 2015.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu. 2019.
- es-Seâlibî, Ebû Mansur. *el-Kinâye ve't-Ta'rîz*, Tahk. Âişe Hüseyin Ferîd. Kâhire: Dâru Kuba. 1998.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb. *Miftâhü'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 2014.
- et-Taftâzânî, Sa'du'd-Din Mesûd İbn. Ömer. *el-Mutavvel Şerhü Telhîsi Miftâhü'l-Ulûm*, Tahkik, Abdul Hamîd Handâvî, Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 2013.

BÖLÜM 17

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN SAFVETÛ'T-TEFÂSİR'DE ŞİİRLE İSTİŞHÂD YÖNTEMİ -Bakara Sûresi Örneğinde-

Öğr. Gör. Dr. Servet Demirbaş

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı
sdemirbas@ybu.edu.tr

ORCID.ID: 0000-0001-6415-2140

Giriş

Kur'an-ı Kerîm ilk muhataplarının dili olan fasih Arapçayla indirildiği için onun nazmında yer alan bazı kelimelerin ve terkiplerin manasını doğru olarak tespit etmekte farklı yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri de şiirle istişhâddir. Her kültürde olduğu gibi Arap kültüründe de şiir, dilin bütün özelliklerinin kullanıldığı en fasih ve belîğ iletişim vasıtalarından biridir. Nüzûlöncesi dönemde ve nüzûl sürecinde Arapların temayüz ettikleri en önemli vasıflarından biri şiir ve hitâbet başta olmak üzere edebiyattaki maharetleriydi. Yaşadıkları Arap yarımadasında çok köklü medeniyetler kuramasalar da bedevilik hayatının yaygın olduğu bölgelerde masmavi gök kubbenin altında uçsuz bucaksız saharalarda pek parlak zekalar zuhur etmiş, ilmî birikimleri az olsa da söyledikleri şiirlerle herkesi hayran bırakmışlardır. Her geçen gün gelişerek sürdürülen edebî zevk Kur'an'ın nüzûlüne yakın dönemde kabileler arasında en zirve noktalara ulaşmıştır. Sûku'l-ukâz, Zülmecâz, Zülmicenne veDûmetülcendel gibi yerlerde kabileler arasında yapılan şiir yarışmalarında rakiplerine tefevvuk eden edebî yapıtlar büyük alakalara mazhar olmuş, Kabe'nin duvarlarına asılmış-

vermiştir. Sâbûnî, tefsirinde yer verdiği şiirleri genellikle eser ve şair ismi belirtmeden aktarmıştır. Şiirleri, şairlerinin orijinal divanlarından değil yukarıda ismini verdiğimiz tefsirlerden nakil yoluyla almıştır. Bu yönüyle bakıldığında *Safvetü'l-tefâsîr*'in orijinal bir yönünün olduğunu söylememiz mümkün gözükmemektedir. Bu durum, Sâbûnî'nin kendinden önceki müfessirleri taklit ettiği düşüncesine sevk etmemelidir. Çünkü tefsirinde zaman zaman farklı eserlerden de şiirler nakletmesi, şiirlere lügavî izahların dışında farklı maksatlar için yer vermesi onun şiirle istişhâd konusunda kendine özgü karma bir yöntem kullandığını göstermektedir.

Sâbûnî'nin *Safvetü'l-tefâsîr*'de şiirle istişhâd yöntemi hakkında bilgi vermesi açısından Bakara sûresine bakıldığında elliden fazla şiirle istişhâd ettiği görülür. Bunlardan yarısını kelimelerin lügavî manalarını izah ve ispatta kullanmıştır. Buna nispeten kelimelerin iştikâk ve sarf yönünü izahta istişhâd ettiği şiirlerin sayısı çok azdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla belâgat konularında sadece iki şiirle istişhâdda bulunmuştur. Sâbûnî, nahiv konularını ve i 'râb problemlerini açıklarken şiirle istişhâdda bulunmamıştır. Dikkat çeken bir husus da yirmi kadar şiiri "fâide" başlığı altında âyetlerin ifade ettiği manaların daha iyi anlaşılması için getirdiği açıklamaları desteklemek için zikretmesidir. Sâbûnî, Bakara sûresinde istişhâdda bulunduğu elli kadar şiirden on beşine şairinin ismiyle yer verirken, otuz beş kadar şiiri şairinin ismini vermeden zikretmiştir.

KAYNAKÇA

- Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbü's-sinâ'ateyn*. thk. Ali Muhammed el-Baccâvî-Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1. Basım, 1371/1952.
- Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd. *Hizânetü'l-edeb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-müfessirîn*. 2 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sihâhi'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim lil-Melâyîn, 2. Baskı, 1979.

- Cumâhî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtü fihûli 'ş-şu'arâ*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.
- Cürçânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed. *et-Ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fazîle, ts.
- Çağırıcı, Mustafa. "Zanniyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/124-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çetin, Nihad. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: İÜEF, 1973.
- Çubukçu, Asri. "Ebû Kays" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/175. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Durmuş, İsmail. "İstişhâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/396-397 İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebherî, Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî. *İsâgûcî*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-Arab*. 16 Cilt. Beyrût: Dâru Sadr, ts.
- Kayravânî, İbn Reşîk. *el-Umdefî sanâ'ti 'ş-şiiir*. Beyrut: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1934.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî vd. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Öğmüç, Harun. "Taberî Tefsîrinin Şiirle İstişhâd Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi", *Tefsir Anabilim Dalı VII. Eşgüdüm Toplantısı ve Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu*. 89-100. Konya: 2010.
- Öğmüç, Harun. "Tefsirde Şiirle İstişhâd Açısından Hicrî 2. Asrın Önemi" *Tarihten günümüze Kur'an ilimleri ve tefsir usulü*. haz. Bilal Gökkr. 345-361 İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2009.
- Öğmüç, Harun. *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*: 3 Cilt. (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 10. Basım, ts.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İktirâh, fi usûli'n-nahv*. Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2006.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *Muhtasarü'l-me'ânî*. İstanbul: Üçler Matbaası, 1977.

Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu ısdılâhâti'l-funûn*. thk. Ali Dahruc 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnân,1996.

Tılbe, Cemal. *Fehârisü'l-Muharrerü'l-vecîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Tural, Hüseyin. “Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (Erzurum, 1990).

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.

Zihni Efendi, Mehmed. *el-Kavlü'l-ceyyid*. İstanbul: b.y. 1304.

Zuhaylî, Muhammed. *el-İmâm et-Taberî*. Dımışk: Dâru'l-Kalem, 1999.

BÖLÜM 18

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ'NİN ŞİA'YA BAKIŞI

Musa Öztürk

Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
musaozturk571@hotmail.com
ORCID.org/0000-0003-4374-570X

ÖZET

Muhammed Ali es-Sâbûnî (öl. 2021) İslami ilimler sahasında önemli eserler vermiş çok yönlü bir alimdir. Sâbûnî'nin eserleri ve fikirleri üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır. Biz de bu çalışmamızda onun Şîa mezhebine bakış açısının nasıl olduğunu tespit etmeyi amaçladık. Sâbûnî'nin Şîa ile ilgili görüşlerini tespit edebilmek adına neşredilmiş eserlerine, özellikle de *Safvetü't-tefâsîr*, *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm* ve *Kabes min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı tefsirlerine müracaat ettik. Ayrıca müellif ve eserleri üzerine yapılmış akademik çalışmaları inceledik. Araştırmalarımız neticesinde Sâbûnî'nin, mut'a nikahı, abdestte ayakların meshi, Ehl-i kitap'tan olan kadınların nikahlanması, imamların gaybı bilmesi, üç talakla boşama vb. bazı konularda Şîa'ya eleştiriler yönelttiğini, onların iddialarına cevaplar verdiğini, bazı konularda Şii alimlerden istifade ettiğini, farklı Şii guruplara atıflarda bulunduğunu ve Şîa ve Râfiziyye'yi farklı guruplar olarak ele aldığını tespit ettik. Netice olarak Sâbûnî'nin Ehl-i sünnet bir bakış açısına sahip olduğu, Şîa'nın Ehl-i sünnet'e uymayan akîdevî ve fikhî görüşlerini yeri geldikçe tenkit ettiği, Şîa'ya bazen uzun uzadıya cevaplar verirken bazen kısa cevaplar vermekle yetindiği ve eleştirilerinde sert bir dil kullanmadığı sonucuna ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Sâbûnî, Şîa, Tenkit.

VIEW OF MUHAMMAD ALI as-SABUNI TO SHIA

ABSTRACT

Muhammad Ali as-Sâbûnî (d. 2021) is a versatile scholar who has given important works in the field of Islamic sciences. Many academic studies have been conducted on the works and ideas of Sâbûnî. In this study, we aimed to determine his point of view towards the Shia sect. Sâbûnî's works published in order to determine his views on Shia, especially *Safve at-tefasir*, *Ravaiu al-beyan Tafsir ayat al-ahkam* and *Kabes min nur al-Quran al-Karim* we applied to their tafsirs. We also examined the academic studies on the author and his works. As a result of our research, we have determined that the Sâbûnî mut'a marriage, the cleaning of the feet in ablution, the marriage of women from the Ahl al-kitab, the knowledge of the imams of the ghayb, the divorce with three talaqs, etc. he criticized Shia on some issues. Sâbûnî responded to the claims of Shia, benefited from Shia scholars on some issues, and discussed Shia and Rafiziyya as different groups. As a result, Sâbûnî had an Ahl as-sunnah point of view, he occasionally criticizes the creed and jurisprudence views of Shia that do not comply with Ahl as-sunnah, while he sometimes gives long answers to Shia, sometimes he is content with giving short answers. We came to the conclusion that he did not use a harsh language.

Key Words: Tafsir, Sâbûnî, Shia, Criticism.

GİRİŞ

Muhammed Ali es-Sâbûnî, İslami ilimlerin birçok sahasında eser vermiş velut bir ilim adamıdır. Telif etmiş olduğu tefsirler ve diğer eserleri ilim adamları nezdinde kabul görmüştür. Müellifin eserleri ve fikirleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Biz de bu çalışmamızda, müellifin Şia mezhebine bakışını ortaya koymayı amaçladık. Bu doğrultuda *Safvetü't-tefâsîr*, *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm* ve *Kabes min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı tefsirlerine müracaat ettik. Ayrıca diğer eserlerinden ve kendisi ve eserleri üzerine yapılmış çalışmalardan da istifade ettik. Müellifin tefsirlerinde, Şîa'yla ilgili olarak aktardığı bilgi ve yorumları tespit ettik. Daha sonra elde ettiğimiz veriler üzerinden Sâbûnî'nin Şîa mezhebine bakışını ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmamızda Sâbûnî'nin, tefsirlerinde hangi Şii firkalardan bahsettiği,

SONUÇ

Sâbûnî, gerek ameli gerek itikadi konularda Ehl-i sünnet anlayışına bağlı bir ilim adamıdır. Tefsirlerinde ve diğer eserlerinde bu anlayış üzere hareket etmiş ve Ehl-i sünnete uymayan birçok görüşü eleştirmiştir. Bu bağlamda yukarıda naklettiğimiz üzere Şîa'ya da yer yer eleştiriler yöneltmiştir. Bununla beraber ele aldığı konularda ve yaptığı eleştirilerde tamamen ilmi bir üslup üzere hareket ettiğini görmekteyiz. Müfessir, eleştireceği Şii fırkaları özel olarak zikretmiş, bu sayede bütün Şîa'yı töhmet altında bırakma hatasına düşmemiştir. Örneğin birçok aşırı/katı yorumu Râfiziyye'ye atfetmiş, mutedil Şii fırkaları farklı hususlarda eleştirmiştir. Ayrıca Sâbûnî, eleştirilerinde çok sert, yıkıcı, dışlayıcı, ötekileştirici, tahkir ya da tekfir edici bir kullanmamış, aksine bütün eleştirilerini ilmi bir üslupla nezaket çerçevesinde ortaya koymuştur. Şîa'ya sadece eleştiri amacıyla atıfta bulunmamış, gerekli gördüğü takdirde bazı Şii alimlerden istifade etmiştir. Ayrıca Şîa'yı bütün yönleriyle değil, sadece Kur'ân-ı Kerîm'e, sünnete ve selim akla uymadığını düşündüğü görüşlerinden ötürü eleştirmiştir. Bütün bunlardan hareketle kanaatimizce Sâbûnî'nin Şîa'ya bakışı, ilim adamları için örnek niteliğindedir. Nitekim farklı mezhep ya da görüşlerin taraftarı olan ilim adamlarının birbirlerine karşı tahkir ya da tekfir tarzı yıkıcı bir üslup kullanmak yerine birbirlerini anlamaya dayalı yapıcı bir üslubu benimsemeleri büyük önem arz etmektedir. İslam dininin Müslüman bireylere yüklediği en önemli ahlaki sorumluluklardan birisi, herhangi bir konuda kendilerinden farklı düşünen insanlara karşı saygılı davranmaları, hakaret ya da sövgüde bulunmamaları ve fikirlerini ilmi prensipler çerçevesinde savunmalarıdır. Bu sayede mevcut ihtilaflar ilmi bir üslup üzere münazara edilmiş ve sorunlar çok daha sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Çelebi, İlyas. "İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Gurupları". *Kelam El Kitabı*. ed. Şaban Ali Düzgün. 47-62. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Baskı, 2015.
- Demir, İbrahim. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Dönmez, İbrahim Kâfî. "Müt'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/174-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Köse, Saffet. “İslam Hukuk Ekolleri ve İhtilaf Sebepleri”. *İslam Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. 71-101. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Baskı, 2015.
- Kummî, Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim. *Tefsîru'l-Kummi*. thk. Müessesetü'l-İmami'l-Mehdî. 3 Cilt. Kum: Müessesetü'l-İmami'l-Mehdî, 1435/2014.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Kabes min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 6 Cilt, Beyrût: Dâru'l-Kalem, 2. Baskı, 1408/1988.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâm tefsiri*. çev.MazharTaşkesenlioğlu. 2 Cilt.İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm*. 2 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Ğazzâlî, 2. Baskı, 1400/1980.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü'l-tefâsîr*. 3 Cilt. Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1417/1997.